

บทที่ 2

ประวัติความเป็นมาและรูปแบบหัตถกรรมผ้าไหมทอมือ

ผ้าไหมไทยนับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมการแต่งกายที่มีเอกลักษณ์ของชาติไทย ซึ่งคนไทยตามภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศไทยได้สืบสานมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้มาจนถึงปัจจุบัน โดยแหล่งผลิตผ้าไหมคุณภาพดีและเป็นที่ยอมรับในหมู่ผู้บริโภคทั้งชาวไทยและต่างประเทศมีอยู่หลายแห่งทั่วประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นแหล่งผลิตผ้าไหมในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ด้วยเหตุนี้การศึกษาผ้าไหมจึงถือเป็นการศึกษาในแง่ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของคนในชาติไปในเวลาเดียวกัน ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้จึงขอนำเสนอถึงประวัติความเป็นมาของหัตถกรรมผ้าไหม รูปแบบการทอผ้าไหมในประเทศไทย และนำเสนอถึงการพัฒนาการผ้าไหมจากหัตถกรรมของชาวบ้านก้าวเข้าสู่การผลิตในยุคอุตสาหกรรม รวมทั้งสภาพการประกอบธุรกิจผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ของผ้าไหมไทยในปัจจุบันตามลำดับ

2.1 ประวัติความเป็นมาของหัตถกรรมผ้าไหม

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติครั้งก่อนประวัติศาสตร์นับแสน ๆ ปีมาแล้ว มนุษย์เริ่มรู้จักใช้เครื่องนุ่งห่มในรูปเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับต่าง ๆ โดยในครั้งแรกนั้นเครื่องนุ่งห่มของมนุษย์ทำมาจากหนังสัตว์ที่ยังไม่ฟอกย้อม แต่เนื่องด้วยหนังสัตว์มีน้ำหนักมากและผู้สวมใส่ต้องทนกับความร้อนที่เกิดขึ้นจากเครื่องนุ่งห่มที่ผลิตจากหนังสัตว์ มนุษย์จึงพยายามแสวงหาวัสดุอื่นนำมาทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม เช่นใบไม้ของพืชชนิดต่าง ๆ ดังปรากฏตัวอย่างชนเผ่าบางกลุ่มในภาคใต้ของประเทศไทยที่ยังใช้ใบตองเป็นเครื่องนุ่งห่มและวัสดุกันแดดกันฝน แต่เนื่องจากธรรมชาติของมนุษย์เป็นนักประดิษฐ์ มนุษย์จึงไม่เคยหยุดทดลองและแสวงหาเครื่องนุ่งห่มที่ดีมีคุณภาพเสมอ จวบจนกระทั่งมนุษย์ได้ค้นพบว่า วัสดุที่ทำจากฝ้ายและไหมมีคุณสมบัติที่ดีเหมาะต่อการทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม สังคมมนุษย์จึงพัฒนาการไปสู่การผลิตเครื่องนุ่งห่มด้วยการถักทอจากฝ้ายและใยไหม โดยในขั้นแรกการสร้างเครื่องนุ่งห่มมีขึ้นในรูปหัตถกรรมพื้นบ้าน หรืออาจกล่าวได้ว่า ชาวบ้านเป็นผู้สร้างเครื่องนุ่งห่มเพื่อการใช้งานในชีวิตประจำวันของตน จวบจนถึงปัจจุบันแม้ว่าสังคมมนุษย์จะค้นพบเส้นใยสังเคราะห์ประเภทอื่น ๆ เช่นเส้นใยโพลีเอสเตอร์ ฯลฯ แต่ความนิยมของชมชอบในเส้นใยของฝ้ายและผ้าไหมก็มิได้ลดลง ประกอบกับด้วยคุณสมบัติพิเศษของผ้าไหมที่มีความสวยงามมากกว่าผ้าที่ผลิตจากเส้นใยประเภทอื่น ส่งผลให้ปัจจุบันผู้ประกอบการหลายรายให้ความสนใจและผลิตผ้าไหมในรูปโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อสนองตอบรับต้องการของผู้บริโภคทั่วโลก เพราะผู้บริโภคมิได้ถือว่า ผ้าไหมเป็นเพียง

เครื่องนุ่งห่มธรรมดา หากแต่ผ้ายังเป็นเครื่องนุ่งห่มที่สามารถแสดงถึงฐานะทางสังคมของผู้สวมใส่ได้ และถ้าย้อนเวลาไปถึงจุดกำเนิดของผ้าไหม การปลูกหม่อน และการเลี้ยงไหมของมนุษย์แล้ว ประวัติความเป็นมาของผ้าไหมโลกและของประเทศไทยต่างมีประวัติศาสตร์อันยาวนาน ทั้งยังเป็นเรื่องที่น่าสนใจ ดังนี้

2.1.1 ประวัติความเป็นมาของผ้าไหมโลก

แม้ว่าปัจจุบันในทางวิชาการยังไม่อาจระบุได้อย่างชัดเจนถึงจุดกำเนิดของผ้าไหม แต่คนทั่วโลกต่างยอมรับว่า ประเทศจีนคือประเทศแรกที่ผลิตผ้าไหมและส่งออกผ้าไหมนับแต่อดีตกาล ประวัติศาสตร์ของผ้าไหมโลกจึงเริ่มต้นจากประเทศจีนในรูปตำนานถึง 3 ตำนาน ดังมีรายละเอียดดังนี้

ตำนานแรก เริ่มต้นที่ประเทศจีนเมื่อประมาณ 5,000 ปีก่อนตรงกับรัชสมัยพระเจ้าจักรพรรดิหวงตี้ ซึ่งตำนานนี้กล่าวกันว่า วันหนึ่งเมื่อองค์พระเจ้าจักรพรรดิหวงตี้เสด็จออกไปทรงล่าสัตว์ ณ เขาซีซัน พระองค์ทรงพบหญิงสาวคนหนึ่งกำลังเลี้ยงตัวไหมและเก็บรวบรวมเส้นไหมจำนวนมากอยู่ พระองค์จึงเสด็จเข้าไปหาหญิงสาวผู้นั้น พร้อมทั้งรับสั่งถามว่า “พระองค์อยากจะเรียนรู้วิธีการเลี้ยงไหมและสาวเส้นไหม ท่านจะสอนพระองค์ได้หรือไม่” ฝ่ายหญิงสาวตอบว่า “คุณพ่อและคุณแม่ได้สั่งไว้ว่า ห้ามสอนผู้ชายที่ไม่ใช่สามีของตน” เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิหวงตี้ทรงทราบเช่นนั้น พระองค์จึงทรงรวบรวมความกล้าและขออภิเษกสมรสกับหญิงสาวผู้นี้ หญิงสาวดังกล่าวตามตำนานเรื่องก็คือ เหลยจู่ ซึ่งตามตำนานของชนชาติจีนที่บันทึกและเล่าขานกันสืบต่อมาได้ยกย่องว่า เหลยจู่คือผู้ค้นพบวิธีปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและสาวไหมนั่นเอง และชนชาติจีนก็นับเป็นชนชาติแรกที่รู้จักการผลิตผ้าไหมเพื่อเป็นเครื่องนุ่งห่ม¹

ตำนานที่สอง ชาวบ้านในประเทศจีนเล่าขานกันว่า เมื่อประมาณ 4700 ปีที่ผ่านมาพระนางซีหลิงสี (Xi Ling Shi) พระมเหสีของจักรพรรดิซวนหยวน (Xaun Yaun) ได้พบรังไหมโดยบังเอิญ ขณะที่พระนางซีหลิงสี (Xi Ling Shi) ประทับในพระราชอุทยาน พระนางทรงเห็นรังไหมอยู่บนต้นหม่อน ลักษณะรังไหมเป็นรังสีขาวนวล พระนางจึงรับสั่งให้นางกำนัลเก็บรังไหมมาถวาย แต่ทว่านางกำนัลกลับทำรังไหมตกลงในถ้วยน้ำร้อนโดยบังเอิญ และเมื่อนางกำนัลสามารถดึงเอารังไหมขึ้นมาจากถ้วยน้ำร้อนได้ ปรากฏว่า รังไหมได้แตกสลายออกเป็นเส้นใยไหม โดยเส้นใยไหมที่ปรากฏมีความสวยงามและเป็นสีขาวนวลและเป็นมันเงา รวมทั้งเส้นใยไหมมีความอ่อนนุ่มมาก พระนางซีหลิงสี (Xi Ling Shi) จึงรับสั่งให้นำเส้นไหมไปทอ เมื่อนางกำนัลนำเส้นไหมไปเป็นผืนผ้าแล้ว พระนางซีหลิงสี (Xi Ling Shi) ก็ได้ทอดพระเนตรผ้าไหมอีกครั้ง

¹ <http://www.silkthailand.com/>

พระนางจึงพบว่าผ้าไหมที่ทอได้มีความสวยงามและมีเหลือบมันวาวสะท้อนแสง พระนางจึงบังเกิดความพึงพอใจอย่างมากและรับสั่งแก่นางกำนัลว่า พระนางจะนำผ้าไหมผืนนี้ถวายแก่องค์พระจักรพรรดิชวนหยวน (Xaun Yaun) ซึ่งปรากฏผลว่าองค์พระจักรพรรดิทรงโปรดปรานผ้าไหมผืนดังกล่าวมาก พระจักรพรรดิชวนหยวน (Xaun Yaun) จึงโปรดให้มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในพระราชวัง ต่อมาการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมจึงถูกนำออกเผยแพร่ต่อราษฎรทั่วไป ราษฎรจึงขนานนามพระนางซึ่งหลังชื่อว่า “พระนางแห่งไหม” พร้อมทั้งราษฎรชาวจีนก็จัดพิธีการเช่นไหว้เป็นประจำทุกปี²

ตำนานที่สาม ตำนานนี้เป็นตำนานของชาวบ้านเล่าขานกันว่า ณ มณฑล หังโจว ครั้งหนึ่งนานมาแล้วมีสตรีผู้หนึ่งอาศัยอยู่ในหุบเขาเร็นลับแห่งหนึ่งในหังโจว ไม่มีใครเคยเห็นเธอผู้นี้มาก่อนเลยนอกจากเด็กหญิงน้อย ๆ คนหนึ่งนามว่า อาเจียว เมื่ออาเจียวอายุ 9 ขวบ มารดาก็ทิ้งเธอไว้กับน้องชายวัย 4 ขวบคนหนึ่งอย่างเดียวตาย เพราะบิดาของเธอนั้น เมื่อภรรยาตายได้ไม่ทันไร บิดาก็แต่งงานใหม่กับผู้หญิงที่มีจิตใจโหดร้าย

ดังนั้นในวันที่หนาวจัดวันหนึ่ง แม่เลี้ยงก็ใช้อาเจียวให้ออกไปหาหญ้าแห้งใส่ตะกร้ามาให้เต็ม และแม่เลี้ยงก็สั่งว่าถ้าไม่ได้หญ้าเต็มตะกร้าก็อย่าได้กลับบ้านเป็นอันขาด ถึงอาเจียวกลับมา ก็ไม่มีอะไรให้กิน อาเจียวจึงออกจากบ้านไปพร้อมกับตะกร้า ซึ่งว่างเปล่าพอ ๆ กับความว่างเปล่าในกระเพาะน้อย ๆ ของเธอ เธอเที่ยวเดินหาเปะปะไปตามท้องทุ่ง ริมฝั่งแม่น้ำ ตลอดจนถึงยอดเขา ตั้งแต่เช้าจนเย็นก็หาหญ้าแห้งไม่ได้ เพราะว่าเป็นหน้าหนาวซึ่งหิมะจับจนแม้แต่ต้นไม้ก็แข็งทึบไปหมด

อาเจียวนั่งลงบนหินก้อนหนึ่งอย่างหมดเรี่ยวหมดแรง น้ำตาไหลอาบหน้า แล้วความคิดอย่างหนึ่งก็ผุดเข้ามาสู่สมองของเด็กน้อยว่า ถ้าเธอตายเสียได้เธอก็คงจะหนีพ้นไปจากความทุกข์ระทมเช่นที่เป็นอยู่ เมื่อขณะเธอกำลังคิดอยู่นั้น อาเจียวก็กลับนึกไปถึงแม่ นึกถึงแสงแดดอบอุ่นที่สาดส่องไปไม้ ดอกไม้ในเดือน มิถุนายน เสียงนกร้อง เธอกำลังเล่นกับน้องชายสนุกอยู่ตามริมน้ำ โดยมีแม่ถือตะกร้าที่เต็มไปด้วยหญ้าตัดใหม่ เดินตรงมาที่เธอกับน้องชายพร้อมด้วยใบหน้ายิ้มละไม เมื่อเข้ามาใกล้ แม่บอกอาเจียวว่า “อย่าเพิ่งไปนอน เราไปเลี้ยงแกะกันก่อน” นึกมาถึงตอนนี้ พลันอาเจียวก็ได้ยินเสียงอะไรบางอย่าง “มีหญ้ามากมายอยู่ในถ้ำ มีหญ้ามากมายอยู่ในถ้ำ” อาเจียวเงยหน้ามองฟ้า ระหว่างก้อนเมฆสีเทา ที่มองเห็นในขณะนั้น มีนกที่มีขนเหมือนสร้อยสีขาวรอบคอตัวหนึ่งบินวนอยู่ เสียงที่เธอได้ยินนี้ดูเหมือนกับจะดังมาจากนกน้อยตัวนี้ และนกน้อยก็ทำท่าเหมือนจะ

² <http://moac.go.th>

บอกทางอะไรบางอย่างแก่เธอ อาเจียวลุกจากที่นอนหันเดินตามนกน้อยที่บินนำไปเรื่อยๆ อย่างไม่รู้ตัว และแล้วนกน้อยก็หายวับไป หลังจากที่พาเธอผ่านทางเลี้ยวมาได้สองสามขั้ว

เมื่อเธอไม่มีนกนำทางอีกแล้ว อาเจียวเริ่มหวาดกลัว นกนั้นพูดได้ หรือเธอเพียงแต่ฝันไป กระมัง เธอครุ่นคิดและทั้ง ๆ ที่กำลังสับสนงงอยู่ ณ นั้น เธอก็พบต้นสนยักษ์ใหญ่ต้นหนึ่งขวางหน้า ใบสนยักษ์ต้นนี้คดหนางจนแสงแดดส่องลอดลงมาไม่ได้ อาเจียวมองต้นสนแล้วเริ่มออกเดินวนไปรอบ ๆ ลำต้นของมัน และแล้วเธอก็สังเกตเห็นรูใหญ่ตรงซอกผ้านั้นต้นสนนั้น อาเจียวยืนมองอย่างงง ๆ มีเสียงน้ำไหลวนไปมาจากในถ้ำนั้นดังรูดออกมาด้วย

เสียงน้ำนั้นนำสติกลับมาสู่อาเจียวอีกครั้งหนึ่ง เธอรู้สึกกระหายน้ำจึงเดินไปที่นั่น อากาศที่อบอุ่นและชุ่มชื้นลอยออกมาจากในถ้ำ อาเจียวทำมือเป็นถ้วยตักน้ำเข้าปาก น้ำในลำธารจากถ้ำนี้หวานน่ากิน แล้วอาเจียวก็มองเห็นหญ้าอ่อนๆ ขึ้นอยู่เต็มสองข้างลำธาร เธอก็มลงตัดหญ้าเล็กเข้าไปเรื่อย ๆ ยิ่งลึกเข้าไปก็ยังมีทั้งดอกไม้สวย ๆ และหญ้างาม ๆ

เมื่อตัดหญ้าได้เต็มตะกร้า อาเจียวก็รู้สึกว่าคุณได้ฝ่าทะลุถ้ำออกมาสู่ลานโล่งแห่งหนึ่ง ผู้หญิงสวยคนหนึ่งในชุดสีขาว กำลังเดินตรงมายังเธอ เธอผู้นั้นยิ้มกับอาเจียว และเมื่อใกล้เข้ามา เธอกล่าวกับอาเจียวว่า “ไม่ต้องกลัว เพื่อนเล็ก ๆ ของฉัน หนูดูเหน็ดเหนื่อยมากนะ อยากจะอยู่พักคุ้ยอะไรกับฉัน สองสามวันไหม” อาเจียวเหลียวมองรอบตัว ที่ปลายเนินเบื้องหน้ามีบ้านสวยหลังคาสีขาว น่ารักอยู่หลังหนึ่ง หน้าบ้านมีต้นแคระใบสีเขียวแก่แฉวหนึ่ง เด็กหญิงเล็ก ๆ หลายคนในชุดสีขาวกำลังร้องเพลงพรางเก็บใบไม้อยู่ที่นั่น

ภาพที่เห็นทำให้อาเจียวปิติเป็นอันมาก เพราะนี่เป็นครั้งแรกของเธอนับตั้งแต่แม่ตาย อาเจียวจึงตัดสินใจที่จะอยู่กับสตรีชุดขาวผู้ใจดีนี้สักสอง สามวัน ตามที่ได้รับคำเชิญ ในระหว่างที่พักอยู่ที่นี้ อาเจียวได้ร่วมกับเด็กหญิงเหล่านั้น เก็บใบไม้ในตอนกลางวัน เอาใบไม้ไปเลี้ยงตัวหนอนสีขาว ราวกับหิมะ ที่เธอเพิ่งรู้จักในตอนกลางคืน อาเจียวได้เรียนรู้ว่าตัวหนอนเหล่านี้คือตัวไหม ใบไม้ที่เก็บมาเลี้ยงมันก็คือใบหม่อน สุภาพสตรีที่น่ารักบอกเธอว่า เมื่อตัวหนอนชักใยเป็นตัวดักได้แล้ว เราก็ สามารถจะสาวใยของมันเป็นเส้นยาว ๆ ออกมาใช้ทอผ้าได้ เรียกว่า ผ้าไหม และยัง สามารถจะย้อมผ้าไหมนี้ให้เป็นสีสวยงามอะไรก็ได้ตามที่เธอชอบด้วย

อาเจียวจดจำเรื่องเร้นลับนี้ไว้ในใจ เวลาอันผาสุกในบ้านน้อยสีขาว ผ่านไปราวกับคิดปีกรวันหนึ่งอาเจียวก็นึกได้ว่าเธอได้จากบ้านมานานราวสามเดือนแล้ว ความคิดอย่างหนึ่งก็แล่นเข้ามาในสมอง อาเจียวคิดว่าทำไมเราไม่กลับบ้านไปรบกวนเราอยู่ด้วยกันเสียทีล่ะ แล้ววันรุ่งขึ้น อาเจียวก็ออกเดินทางกลับบ้าน ก่อนตะวันตกดินโดยไม่บอกใครทั้งสิ้น เธอไม่ได้กลับไปตัวเปล่า แต่ได้นำไข่ตัวไหมกับเมล็ดใบหม่อน ไรจะเป็นระยะไปตามทางเดินด้วย โดยตั้งใจจะให้มันเป็นที่สังเกต ซึ่งเธอจะพาน้องชายเดินทางกลับมายังบ้านสีขาวนี้ได้ถูกต้อง

เมื่ออาเจียวกลับมาถึงบ้าน สิ่งที่เธอพบคือพ่อที่กลายเป็นคนแก่และน้องชายที่โตเป็นหนุ่มแล้ว “แกไปอยู่ที่ไหนมา ตั้งสิบห้าปี เกิดอะไรขึ้นกับแกหรือ” พ่อถามอาเจียวพร้อมเช็ดน้ำตาที่ไหลอย่างยินดี อาเจียวเล่าให้พวกเขาฟังถึงเรื่องที่ได้พบเห็น หุบเขาลึกลับ สุภาพสตรีชุกชวา ตัวหนอนสีขาวที่เรียกกันว่า “แมลงสวรรค์” และยังไปหนอนออกมาอวดพ่ออีกด้วย หลังจากนั้นชาวบ้านต่างเชื่อกันว่า อาเจียวได้พบกับพระเจ้า ผู้ต้องการสอนคนหังโจวให้รู้จักการเลี้ยงไหมโดยผ่านตัวเธอ

วันรุ่งขึ้น อาเจียวอยากจะกลับไปยังหุบเขาลึกลับนั้นอีก แต่ปรากฏว่าเมล็ดหม่อนที่เธอเหวี่ยงมาตามทางนั้นได้กลายเป็นต้นหม่อนไปหมดแล้ว เธอเดินตามเส้นทางเดิมไปจนถึงปากถ้ำก็หาได้พบปากถ้ำที่เคยพบไม่ มีแต่เจ้านกสร้อยคอสีขาวตัวเดิมที่ยังคงบินวนอยู่เหนือหัวร้องว่า “อาเจียวขโมยสมบัติ อาเจียวขโมยสมบัติ”

แล้วเจ้านกนั้นก็หายวับไปหลังเขาอาเจียวสำนึกคิดว่า เธอได้ขโมยไข่ตัวใหม่กับเมล็ดหม่อนจากหุบเขาเร้นลับ แต่เธอก็ไม่รู้จะทำอย่างไรนอกจากกลับบ้าน อย่างไรก็ตามการสูญเสียสวรรค์บนดินของอาเจียวกลับกลายมาเป็นโชคมหาศาล ของชาวหังโจว เพราะเดี๋ยวนี้ เมืองหังโจวได้เป็นศูนย์กลางของการผลิตผ้าไหมในจีน อาเจียวได้ชื่อว่าเป็นผู้นำ “แมลงสวรรค์” มาสู่ หังโจว และสตรีชุกชวาในหุบเขาเร้นลับ ซึ่งไม่มีใครรู้จักชื่อได้รับขนานนามว่าเป็น “มารดาแห่งผ้าไหม”³

แม้ว่าปัจจุบันไม่ปรากฏหลักฐานอันพิสูจน์ได้ว่า ตำนานกำเนิดผ้าไหม โบหม่อน และหนอนไหมเรื่องใดเป็นเรื่องจริง แต่ในวงการอุตสาหกรรมผ้าไหมต่างยอมรับว่า ประเทศจีนคือจุดกำเนิดของผ้าไหมของโลก และเหตุการณ์ภายหลังตำนานผ้าไหมทั้งสามก็ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของจีนที่ดำเนินต่อไปว่า

ต่อมาในสมัยราชวงศ์ฮั่น (ในราว 206 ปีก่อนคริสตกาลจนถึงคริสต์ศักราชที่ 220) กษัตริย์จีนได้ส่งทูตไปเชื่อมความสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศทางทิศตะวันออก โดยคณะทูตคณะแรกได้เริ่มเดินทางจากเมืองหลวงฉางอัน (Chang an) ซึ่งปัจจุบันคนทั่วไปเรียกชื่อเมืองนี้ว่าเป็น เมืองซีอาน (Xi an) ตั้งอยู่ในมณฑลชานซี (Shanxi) ผ่านมณฑลกานซู (Kansu) มณฑลซินเจียง (Xinjang) ข้ามเทือกเขาพามีร์ (Pamir) เข้าสู่ประเทศอัฟกานิสถานและอิหร่าน ส่วนคณะทูตคณะที่สองเดินทางผ่านทางตอนใต้ของประเทศรัสเซียเข้าสู่ประเทศเอเชียกลางผ่านไปสู่ประเทศแถบชายฝั่งเมดิเตอร์เรเนียน รวมเส้นทางการเดินทางของคณะทูตจีนมีความยาวมากกว่า 10,000 กิโลเมตร เส้นทางสายดังกล่าวจึงเป็นเส้นทางแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและการค้าระหว่างประเทศจีนและประเทศแถบเอเชียกลาง ซึ่งคนรุ่นปัจจุบันเรียกขานเส้นทางสายนี้ว่าคือ เส้นทางสายไหม รวมทั้ง

³ <http://silkworm.net84.net>

ประเทศจีนยังได้ค้าขายทางทะเลระหว่างประเทศจีนกับประเทศในคาบสมุทรเปอร์เซียและประเทศแถบชายฝั่งทะเลอาหรับอื่น ๆ โดยสินค้าผ้าไหมถือเป็นหนึ่งในสินค้าส่งออกของประเทศจีน จนประเทศอื่น ๆ ต่างรู้จักและยอมรับในคุณภาพสินค้าผ้าไหมจีนเป็นอย่างดี

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานว่า หลังจากที่จางเชียนในสมัยฮั่นตะวันตกได้บุกเบิกเส้นทางไปถึงตะวันตกแล้ว ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของจีนก็ได้แพร่หลายไปถึงยุโรป ชาวยุโรปเห็นผ้าไหมที่นุ่มนวลและหลากหลายสีสรร เลยถือว่าผ้าไหมเป็นของล้ำค่าและแย่งกันซื้อ เล่ากันว่าจักรพรรดิซีซาร์ของโรมก็เคยฉลองพระองค์ที่ทำด้วยผ้าไหมจีนไปชมละคร โดยพระองค์ได้รับความสนใจจากประชาชนทั้งโรงละคร ส่วนโคลัมบัสก็เคยกล่าวกับกะลาสีเรือว่า ระหว่างการเดินทาง ถ้าใครได้พบแผ่นดินใหญ่เป็นคนแรก ก็จะได้รางวัลเป็นเสื้อผ้าไหม เพราะราคาของผ้าไหมขณะนั้นแพงเหมือนทอง

ส่วนทางอาณาจักรโรมันก็ต้องประสบปัญหาขาดดุลการค้า เนื่องจากจ่ายค่านำเข้าผ้าไหมจีนที่แสนแพง ด้วยเหตุนี้ พุทธิสภาจึงลงมติห้ามจำหน่ายและสวมเสื้อผ้าไหมจีน แต่พุทธิสภาก็ต้องประสบกับการคัดค้านอย่างรุนแรงจากชนชั้นสูงทั้งหลายที่นิยมผ้าไหมจีน สุดท้ายอาณาจักรโรมันก็ต้องยกเลิกข้อห้ามนี้ไปในที่สุด

ตอนแรกชาวยุโรปไม่ทราบว่าผ้าไหมจีนได้มาจากการเลี้ยงตัวไหมและทักทอเป็นผ้าไหม พวกเขาเห็นว่าไหมสกัดจากต้นไม้ แล้วแช่น้ำเย็นจนกลายเป็นเส้นไหม แต่เมื่อชาวยุโรปทราบว่าผ้าไหมทำด้วยเส้นไหมที่มาจาก การเลี้ยงตัวไหม ชาวยุโรปจึงตัดสินใจหาทุกวิถีทางที่จะเรียนรู้วิธีเลี้ยงตัวไหมของจีน ซึ่งในเรื่องนี้มีหลายตำนานที่กล่าวขานถึงวิธีการเลี้ยงไหมของจีนแพร่ไปยังตะวันตกได้อย่างไร จากบันทึกที่พระเสวียนจาง เขียนไว้ในบันทึกการเดินทางไปตะวันตกสมัยราชวงศ์ถัง ระบุว่า ทางตะวันตกมีแคว้นเล็กชื่อโคสตะนะ ซึ่งอยากเรียนรู้วิธีการเลี้ยงตัวไหม ก็เลยขอความช่วยเหลือจากประเทศตะวันออก แต่ประเทศตะวันออกขณะนั้นปฏิเสธที่จะสอนให้ และตรวจตราตามด่านอย่างเข้มงวดเพื่อป้องกันไม่ให้ไขตัวไหมและเมล็ดดักหม่อมแพร่หลายไปยังต่างประเทศ ตามการศึกษาค้นคว้าของนักวิชาการประเทศตะวันออก ในที่นี้น่าจะเป็นราชวงศ์เป่ยเว่ยในสมัยนั้น กษัตริย์แคว้นโคสตะนะเห็นว่าการขอความช่วยเหลือไม่เป็นผล ก็เลยคิดหาวิธีอื่น พระองค์ทรงของอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงประเทศตะวันออก โดยถือการส่งเสริมสัมพันธไมตรีเป็นข้ออ้าง และได้รับอนุญาตจากประเทศตะวันออก ก่อนจะอภิเษกสมรส กษัตริย์โคสตะนะส่งทูตพิเศษไปลอบทูลเจ้าหญิงขอให้เจ้าหญิงทรงพยายามนำไขตัวไหมและเมล็ดดักหม่อมออกไปด้วย ซึ่งเจ้าหญิงทรงยอมรับการร้องขอ ก่อนจะเดินทางเจ้าหญิงทรงลอบเก็บไขตัวไหมและเมล็ดดักหม่อมไว้ในพระมาลา เวลาออกจากด่านเจ้าหน้าที่ตรวจค้นเสื้อผ้าและกระเป๋าทั้งหมด เพียงแต่ไม่กล้า

ตรวจค้นพระมาลาบนเศียรของเจ้าหญิง ด้วยเหตุนี้ ไข่ตัวไหมและเมล็ดต้นหม่อมจึงถูกนำไปยัง
แคว้นโคสตะนะและแพร่หลายต่อไปยังตะวันตก

การบันทึกที่ล้ำค่าของพระเสวียนจ่าง ได้รับการพิสูจน์ยืนยันว่าเป็นจริงจากภาพพิมพ์สมัย
โบราณที่พบในจีนเกียงโดยนายสแตนลีย์ ชาวฮังการี สัญชาติอังกฤษ ผู้เป็นนักผจญภัย ตรงกลางของ
ภาพพิมพ์มีรูปสตรีที่ใส่อาภรณ์หรูหรา และใส่หมวก มีผู้รับใช้ทั้งชายและขวา ผู้รับใช้ที่อยู่ซ้ายมือชี้
ไปยังหมวกที่สตรีผู้นั้นใส่ สตรีผู้นี้คือเจ้าหญิงของประเทศตะวันออกที่นำไข่ตัวไหมและเมล็ดต้น
หม่อมไปยังตะวันตกนั่นเอง⁴

ด้วยเหตุนี้เทคโนโลยีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมจากประเทศจีนจึงเริ่มแพร่กระจายไปสู่
ประเทศอื่น ๆ เมื่อประมาณ 3,000 ปีมาแล้ว โดยในครั้งแรกนั้นเทคโนโลยีการทอผ้าไหมและการ
ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเริ่มเข้าสู่ประเทศเกาหลีก่อน ต่อมาอีกประมาณ 300 ปีประเทศญี่ปุ่นก็ได้รับ
ถ่ายทอดเทคนิคการทอผ้าไหมและการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม

ส่วนทางประเทศอินเดียและประเทศแถบคาบสมุทรอินโดจีน เช่น ประเทศไทย ประเทศ
ลาว ประเทศพม่า ประเทศเวียดนาม และประเทศกัมพูชา เมื่อประมาณคริสตกาลประเทศเหล่านี้ก็
ได้รับความรู้เทคโนโลยีการทอผ้าไหมจากประเทศจีนเพิ่มเติม เพราะจากหลักฐานทาง
ประวัติศาสตร์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ของบ้านเชียงและแหล่งประวัติศาสตร์อื่น ๆ แสดงให้เห็นว่า
คนในดินแดนแถบนี้มีความรู้ด้านการทอผ้าไหมมาก่อนหน้านี้ หากแต่เทคนิคการทออาจไม่สูงมาก
นัก ด้วยเหตุนี้เมื่อศาสตร์และศิลปะการทอผ้าไหมจากจีนแพร่เข้ามาสู่ดินแดนแถบนี้ ส่งผลให้กลุ่ม
คนในดินแดนแถบนี้สามารถพัฒนางานทอผ้าไหมที่มีคุณภาพดีมากขึ้น

ต่อมาในช่วงศตวรรษที่ 9 – 11 เทคโนโลยีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและการทอผ้าไหมจึง
แพร่ขยายไปยังดินแดนประเทศอียิปต์ ประเทศชายฝั่งทางตอนเหนือของทวีปแอฟริกา ประเทศ
สเปน และเกาะซิติ รวมทั้งดินแดนตอนใต้ของประเทศรัสเซีย ซึ่งดินแดนตอนใต้ของประเทศ
รัสเซียนี้ถือเป็นบริเวณหนึ่งของเส้นทางสายไหม

ในช่วงประมาณศตวรรษที่ 12 – 13 ประเทศอิตาลีก็ได้รับการเรียนรู้เทคโนโลยีการปลูก
หม่อนเลี้ยงไหม จวบจนถึงประมาณศตวรรษที่ 14 ประเทศฝรั่งเศสก็ประเทศในทวีปยุโรปอีก
ประเทศหนึ่งที่สามารถปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้าตามแบบประเทศจีนได้ จนกระทั่งประมาณ
ปี ค.ศ. 1522 การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมจึงแพร่กระจายเข้าสู่ทวีปอเมริกาโดยผ่านทางประเทศสเปน
ในฐานะที่ประเทศสเปนเป็นเจ้าของอาณานิคมดินแดนเม็กซิโก ผู้ปกครองชาวสเปนจึงบังคับให้
ราษฎรชานเมืองปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเพื่อการทอผ้าไหม หลังจากนั้นเทคโนโลยีการปลูกหม่อน

⁴ http://thai.cri.cn/1/2009/07/27/21s154527_1.htm

เลี้ยงไหมนี้ก็ได้แพร่กระจายไปสู่ประเทศแถบทวีปอเมริกาเหนือและแถบทวีปอเมริกาใต้ เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศเปรู ประเทศบราซิล ฯลฯ⁵

จากตำนานจุดกำเนิดแห่งผ้าไหมทั้งสามตำนานดังกล่าวแม้ว่ารายละเอียดเนื้อหาจะมีความแตกต่างกัน แต่จุดหนึ่งที่น่าพิจารณาก็คือ ทั้งสามตำนานต่างกล่าวมีจุดกำเนิดการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและการทอผ้าไหมที่ประเทศจีนทั้งสิ้น แม้ว่าปัจจุบันในทางประวัติศาสตร์ยังไม่อาจหาหลักฐานด้านวิทยาศาสตร์มายืนยันได้ว่า ตำนานเรื่องใดเป็นเรื่องแท้จริง แต่คนทั่วไปต่างยอมรับว่าแหล่งผลิตผ้าไหมชั้นดี ได้แก่ประเทศจีน ประเทศในเขตเอเชียตะวันออกเฉียง และประเทศในเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นประเทศญี่ปุ่น ประเทศไทย ประเทศลาว ฯลฯ

2.1.2 ประวัติความเป็นมาของผ้าไหมไทย

สำหรับประวัติความเป็นมาของผ้าไหมไทยนั้น คณะผู้วิจัยพบว่าประวัติความเป็นมาของหัตถกรรมทอผ้าไหมไทยมีทฤษฎีประวัติความเป็นมาของหัตถกรรมทอผ้าไหมถึง 3 ทฤษฎีด้วยกัน ดังนี้

ทฤษฎีที่ 1 การทอผ้าไหมเป็นความรู้ที่ติดตัวของชาวไทยครั้งอพยพหนีการรุกรานของชาวจีนมาทางตอนใต้ของประเทศจีน โดยชาวไทยน้อยกลุ่มหนึ่งได้อพยพตามลุ่มน้ำโขงมายังดินแดนประเทศไทยบริเวณภาคอีสาน พร้อม ๆ กับการนำความรู้เรื่องการทอผ้าไหมเข้ามาสู่ดินแดนแถบนี้ด้วย ซึ่งตามทฤษฎีนี้ได้บรรยายว่า เมื่อประมาณ พ.ศ.400 ชาชาติไทยเริ่มอพยพมาทางใต้ และชนชาวไทยได้รวมตัวกันเป็นอาณาจักรที่เรียกว่า นครเพงาย หรือที่ตามตำราประวัติศาสตร์มักใช้ชื่อว่า อาณาจักรอ้ายลาว ซึ่งชนชาวไทยในยุคนี้ได้เริ่มรู้จักการเลี้ยงไหมและการทอผ้าไหมรวมทั้งการทอผ้าชนิดอื่น ๆ หลายชนิด จวบจนกระทั่งประมาณปี พ.ศ.800 จีนได้รุกราน จนชาวไทยกลุ่มนี้ได้ถอยร่นลงมาทางตอนใต้เรื่อย ๆ เพื่อให้พ้นจากอิทธิพลชนชาติจีน โดยชาวไทยน้อยซึ่งเป็นคนไทยกลุ่มหนึ่งได้อพยพลงมาตามแนวแม่น้ำโขงจนถึงบริเวณประเทศไทยในปัจจุบันนี้ ซึ่งชาวไทยน้อยกลุ่มนี้ได้นำความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าไหมมาด้วย ในขั้นแรกการทอผ้าไหมชาวบ้านมักทำกันในครัวเรือนและเพื่อการใช้ประโยชน์ในครัวเรือน แต่กรรมวิธีการทอยุคนี้ยังไม่มีคุณภาพเท่าที่ควร และนับแต่ชนชาติไทยอพยพมายังดินแดนประเทศไทยนี้เป็นเวลานานนับพัน ๆ ปี จวบจนถึงปัจจุบันการทอผ้าด้วยฝ้ายและไหมก็ยังมิได้อยู่ตามท้องถิ่นต่าง ๆ ของประเทศไทยทั้งในภาคเหนือและภาคอีสาน โดยแต่ละภูมิภาคของประเทศไทยต่าง ๆ มีการพัฒนาองค์ความรู้และลวดลายพื้นตามวัฒนธรรมและความเชื่อทางศาสนาของตน เช่นชาวไทยใน

⁵ <http://moac.go.th>

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมักทอผ้าที่เรียกว่ามัดหมี่ ทางภาคเหนือชาวบ้านก็มักทอผ้าเชิงจก หรือ ทางภาคใต้ชาวบ้านนิยมทอผ้ายก เป็นต้น⁶

ทฤษฎีที่ 2 ทฤษฎีนี้ยอมรับว่าประเทศไทยมีการทอผ้าแบบในครัวเรือนหรือว่าหัตถกรรม ในครัวเรือนมาตั้งแต่โบราณกาล โดยไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเกิดขึ้น ครั้งแรกเมื่อใด แต่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีจากการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีครั้งใหญ่ ที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งทางเจ้าหน้าที่ได้ค้นพบหลักฐานที่เป็นผ้าสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย โดยการค้นพบครั้งนี้เป็นการค้นพบโดยบังเอิญ กล่าวคือเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรได้ พบเศษผ้าติดกับกำไลสำริด และผ้าที่ค้นพบนั้นมีอายุเท่ากับกำไล คือ ประมาณ 2,400 ถึง 2,800 ปี โดยนักวิชาการทางโบราณคดีระบุว่า อายุจริงของวิธีการทอผ้าอาจมีมาก่อน แต่ไม่ปรากฏหลักฐานหลงเหลืออยู่ นอกจากการค้นพบหลักฐานการทอผ้าที่บ้านเชียงแล้ว การขุดค้นยังพบ หลักฐานเกี่ยวกับผ้าอื่น ๆ จำนวนหนึ่ง รวมทั้งการทอผ้าไหมด้วย ณ บ้านนาดี จังหวัดอุดรธานี โดยหลักฐานที่ค้นพบคือ ด้ายที่ใช้เป็นสายของสร้อยคอ ใยปั่นเป็นเกลียวทำเป็นด้ายผ้าเป็นผืน ซึ่งทางเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรได้พบเศษ ๆ และเส้นไหมซึ่งมีใยขนาดต่าง ๆ กัน และใยหลายเส้น ถูกทำให้แบนเหมือนเป็นไหมป่า อันแสดงให้ว่าชนพื้นเมืองในกลุ่มนี้ได้ใช้ผ้าไหมในท้องถิ่น และผ้าไหมนับเป็นของพื้นเมืองของชนกลุ่มนี้มาช้านานแล้ว ด้วยเหตุนี้จึงสรุปได้ว่า ชนชาวไทย โดยเฉพาะในภาคอีสานได้รู้จักการทอผ้าและการใช้ไหมเพื่อสร้างเครื่องนุ่งห่มมาช้านานแล้ว โดย แหล่งผ้าไหมสำคัญอยู่ที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และขยายไปยังภาคเหนือและภาคอื่น ๆ และมีความเป็นไปได้ว่า เมื่อคนไทยอพยพมาจากตอนใต้ของจีน ชาวไทยอาจนำความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าไหมมาด้วย รวมทั้งชาวไทยอาจเรียนรู้การทอผ้าไหมจากคนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ก่อนแล้วใน ดินแดนภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ แต่การเลี้ยงไหมและการทอผ้าไหมสมัยโบราณคงไม่ได้ทำเป็นล่ำ เป็นสันจนถึงขั้นผลิตเพื่อส่งออก นอกจากนี้การผลิตผ้าไหมก็ทำเพียงในครัวเรือนเพื่อการใช้ ประโยชน์ของตนเท่านั้น เพราะมีหลักฐานว่า สินค้าที่เรือสำเภากิจนบรรทุกมาค้าขายกับประเทศไทยในสมัยรัตนโกสินทร์มีผ้าแพรไหมรวมอยู่ในบัญชีสินค้า และราชสำนักไทยเจ้านาย ทรงพัสดราภรณ์ที่ตัดเย็บจากไหมจีน รวมทั้งไหมญี่ปุ่นและไหมอินเดียด้วย⁷

ทฤษฎีที่ 3 การทอผ้าไหมในดินแดนประเทศไทยไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าเริ่มตั้งแต่เมื่อใด แต่อาจกล่าวได้ว่า การทอผ้าเป็นหัตถกรรมที่เก่าแก่ที่สุดอย่างหนึ่งที่มีมนุษย์สมัยโบราณซึ่ง

⁶ พรทิพย์ จันทา, การศึกษาพัฒนาการหัตถกรรมไทยเฉพาะกรณีการทอผ้าไหมของจังหวัดสุรินทร์, (สุรินทร์ : สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดสุรินทร์ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, 2542), น.10 - 11

⁷ มุลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ, (กรุงเทพฯ : บริษัท ผ่านสุทธา การพิมพ์ จำกัด, 2543)

อยู่อาศัยในดินแดนแถบนี้รู้จัก และมนุษย์โบราณยุคนี้ทำขึ้นตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยตามทฤษฎีกลุ่มนี้ได้อ้างอิงหลักฐานภาพเขียนบนผนังถ้ำและหลักฐานจากแหล่งประวัติศาสตร์อื่น เช่น ภาพเขียนเขาปลาร้า จังหวัดอุทัยธานี อายุประมาณ 2,500 ปีก่อน ในภาพวาดมีรูปมนุษย์โบราณกับสัตว์เลี้ยง อาทิเช่น ควายและสุนัข แสดงให้เห็นว่ามนุษย์รู้จักการเลี้ยงสัตว์แล้ว และการแต่งกายของมนุษย์ในภาพวาดนั้น มนุษย์ไม่สวมเสื้อด้านบนแต่ท่อนล่างสวมหนังสัตว์หรือผ้าหยาบ ๆ ร้อยด้วยเชือกไว้รอบ ๆ สะโพก บนศีรษะประดับด้วยขนนก หรือหลักฐานจากภาชนะเครื่องปั้นดินเผาบริเวณถ้ำผี จังหวัดแม่ฮ่องสอน อายุประมาณ 7,000 ถึง 8,000 ปีมาแล้ว พบว่าภาชนะเหล่านี้มีการตกแต่งด้วยรอยเชือก และรอยตาข่ายทาบ ทำให้นักวิชาการกลุ่มนี้สันนิษฐานว่ามนุษย์นำรู้จักทำเชือกและตาข่ายก่อน โดยนำพืชที่มีเส้นใยมาปั่นเป็นเชือก แล้วนำเชือกมาผูกหรือถักเป็นตาข่าย และจากการถักก็พัฒนาขึ้นเป็นการทอด้วยเทคนิคง่าย ๆ แบบการจักสาน คือการนำเชือกมาผูกกับไม้หรือยึดไว้ด้วยด้ายเส้นยืน แล้วนำเชือกอีกเส้นหนึ่งมาพุ่งขัดแย้งกับเส้นยืน อันทำให้เกิดผ้าแบบหยาบ ๆ และผ้าแบบนี้มีลักษณะคล้ายเครื่องจักสาน ซึ่งคนทั่วไปยุคปัจจุบันเรียกว่าผ้ากระสอบแบบหยาบ ๆ ประกอบกับหลักฐานที่สำคัญด้าน โบราณคดีบริเวณบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี โดยเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรได้พบกำไลสำริดซึ่งมีสนิมและมีเศษผ้าติดอยู่กับคราบสนิม และนักวิทยาศาสตร์อธิบายว่า สนิมเป็นตัวกัดกร่อนโลหะซึ่งเป็นอินทรียัตถุ แต่กลับเป็นตัวอนุรักษ์ผ้าซึ่งเป็นอินทรียัตถุไว้ไม่ให้เสื่อมสลายไปตามกาลเวลา และที่แหล่งบ้านเชียงนี้นักโบราณคดียังค้นพบลูกกลิ้งแกะลายสำหรับใช้ทำลวดลายบนผ้าเป็นจำนวนมาก จนอาจสันนิษฐานว่า เมื่อประมาณ 2,000 ถึง 4,000 ปีมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในบริเวณบ้านเชียงรู้จักการปั่นด้าย ทอผ้า ย้อมสี และพิมพ์ลวดลายลงบนผืนผ้า⁸

จากแนวความคิดเรื่องประวัติความเป็นมาของหัตถกรรมผ้าไหมไทยนั้น คณะผู้วิจัยมีเห็นด้วยกับแนวความคิดตามทฤษฎีที่ 2 ว่า หัตถกรรมผ้าไหมไทยนั้นมีพัฒนาการมาจากความรู้ของชนพื้นเมืองท้องถิ่นในดินแดนประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบกับความรู้เกี่ยวกับกรรมวิธีการทอผ้าไหมซึ่งคนไทยได้รับการถ่ายทอดมาจากประเทศจีน ความรู้ทั้งสองที่มาประกอบกันจนเกิดเป็นศาสตร์แห่งการทอผ้าไหมของคนไทยยุคปัจจุบัน แม้ว่าในขณะนี้นักวิชาการยังไม่อาจชี้ชัดลงไปได้ว่า ประเทศไทยเริ่มผลิตผ้าไหมตั้งแต่เมื่อใด เพราะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของผ้าไหมสูญหายตามกาลเวลาและถูกทำลายเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อครั้งประเทศไทยได้เสียกรุงศรีอยุธยา ในครั้งนั้นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ได้ถูกเพลิงเผาไปเป็นจำนวนมาก ทำให้การสืบค้นถึงที่มาพัฒนาของหัตถกรรมผ้าไหม

⁸ ผ้าจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย กองโบราณคดี กรมศิลปากร

คงเป็นอย่างยากลำบาก แต่อย่างไรก็ตามด้วยหลักฐานด้านประวัติศาสตร์ที่คงเหลืออยู่ในปัจจุบัน เช่น แหล่งข้อมูลประวัติศาสตร์บ้านเชียงและแหล่งอารยธรรมทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือต่าง ๆ เป็นต้น ส่งผลให้คณะผู้วิจัยยอมรับได้ว่า ผ้าไหมได้เกิดขึ้นมาก่อนเกิดประเทศไทยหรือสยามประเทศมานานแล้ว แต่ความนิยมในผ้าไหมไทยไม่ได้เกิดขึ้นในชนชั้นปกครองหรือชนเจ้านายในสมัยอดีต เพราะการทอผ้าไหมครั้งอดีตนั้นส่วนใหญ่เป็นหัตถกรรมในครัวเรือน หรือทอเพื่อถวายแก่พระมหากษัตริย์เท่านั้น

จวบจนถึงยุคกรุงธนบุรีและยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ประเทศไทยจึงเริ่มปรากฏบันทึกประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพัฒนาการด้านผ้าไหมขึ้น หลังจากประเทศไทยทำสนธิสัญญากับประเทศอังกฤษ ตามสนธิสัญญาบาวริงในปี พ.ศ.2398 ส่งผลให้ประเทศไทยต้องเสียเปรียบด้านกฎหมายและการค้ากับประเทศอังกฤษเป็นอย่างมาก อีกทั้งในกาลต่อมาประเทศชาติตะวันตกอื่นต่างบีบบังคับประเทศไทยลงนามในสนธิสัญญาแบบเดียวกับสนธิสัญญาบาวริง ประเทศไทยจึงเริ่มเสียเปรียบดุลการค้าแก่ต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการค้าผ้าของประเทศไทย ปรากฏหลักฐานในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ว่า คนไทยได้ส่งผ้าจากต่างประเทศเข้ามาขึ้นทุก ๆ ปี อันทำให้ประเทศไทยต้องสูญเสียเงินตราเป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุนี้ในปี พ.ศ.2444 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จึงให้ความสนพระราชหฤทัยในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม พระองค์จึงโปรดเกล้าให้กระทรวงเกษตราธิการ ดำเนินการส่งเสริมการเลี้ยงไหม โดยว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่น ชื่อ นายตามทาโร โทยาม่า มาเป็นหัวหน้าคณะ และทรงโปรดเกล้าให้สร้างสถานีเลี้ยงไหม ณ ตำบลทุ่งศาลาแดง กรุงเทพ พร้อมทั้งทรงโปรดให้ยกแผนกไหมขึ้นเป็น “กรมช่างไหม”⁹

ต่อมาในปี พ.ศ.2446 รัชกาลที่ 5 ก็ทรงโปรดเกล้าให้พระราชโอรสที่เสด็จกลับจากอังกฤษ คือ พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ กรมหมื่นพิไชย มหินทโรดมดำรงตำแหน่งเป็นอธิบดีกรมช่างไหม และทรงตั้งโรงเรียนช่างไหมขึ้นเพื่อฝึกหัดการทอผ้าไหม ซึ่งภายหลังโรงเรียนนี้ได้เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนเกษตร ตั้งอยู่ ณ วังสระปทุม ด้วยเหตุที่สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงตั้งโรงทอผ้าอยู่ในพระตำหนัก¹⁰

ในปี พ.ศ.2447 ทางราชการได้ตั้งสาขาโรงเรียนการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมขึ้นที่จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ และร้อยเอ็ด เพื่อสอนการผลิตรังไหมและทอผ้าไหมแก่ชาวอีสาน

⁹ สาวิตตรี สุวรรณสถิต, สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ 21 ศิลปะการทอผ้าพื้นเมืองของไทยในปัจจุบัน (กรุงเทพ : สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม, 2550)

¹⁰ มุลนิธิส่งเสริมศิลปอาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ, (กรุงเทพ : บริษัท ด้านสุทธา การพิมพ์ จำกัด, 2543)

ซึ่งมีความสามารถในการทอผ้าไหมพื้นเมืองอยู่แล้ว ภายหลังกิจการของโรงเรียนดังกล่าวได้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นและขยายออกไปสู่จังหวัดอื่น ๆ เพิ่มเติมอันได้แก่ จังหวัดศรีสะเกษ มหาสารคาม และชัยภูมิ จวบจนกระทั่งรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ประมาณปี พ.ศ.2456 การส่งเสริมการเลี้ยงไหมจึงชะงัดและล้มเลิก สืบเนื่องจากอุปสรรคจากหลาย ๆ ประการ เช่น โรคระบาดในไหม กระบวนการเลี้ยงไหมที่ขาดสุขลักษณะ ฯลฯ อันส่งผลให้ไหมตายเป็นจำนวนมาก¹¹

จวบจนกระทั่งในปี พ.ศ.2478 ทางราชการจึงได้เริ่มฟื้นฟูการเลี้ยงไหมขึ้นอีกครั้ง โดยครั้งนี้ภาคราชการได้สั่งซื้อเครื่องจักรมาจากประเทศอิตาลี และเครื่องจักรนี้ได้ถูกนำมาใช้ในอุตสาหกรรมทอผ้าไหม ซึ่งในครั้งนีทางราชการได้ใช้จังหวัดนครราชสีมาเป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดความรู้สู่จังหวัดอื่น ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด ช่วงแรกของการดำเนินการปรากฏรายงานว่า ประชาชนจำนวน 300,000 ครัวเรือนได้เข้าร่วมโครงการและปลูกหม่อนเลี้ยงไหม แต่โรงงานประสบปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบ เนื่องจากราษฎรขาดความชำนาญในการเลี้ยงไหมพันธุ์ต่างประเทศ ซึ่งไหมพันธุ์ต่างประเทศเป็นสายพันธุ์ที่เหมาะสมต่อการสาวไหมด้วยเครื่องจักร เพราะเส้นไหมมีความเหนียวและไม่ขาดง่าย อีกทั้งช่างประจำโรงงานก็ขาดทักษะความชำนาญ ส่งผลให้ช่างดังกล่าวไม่สามารถตัดแปลงเครื่องจักรให้เหมาะกับการใช้งานกับการสาวไหมพันธุ์พื้นบ้านได้ ประกอบในช่วงนั้นโลกกำลังเกิดสงครามหาเอเชียบูรพา ท้ายที่สุดโรงงานแห่งนี้จึงต้องหยุดการประกอบกิจการ¹²

ภายหลังจากในปี พ.ศ.2495 รัฐบาลก็ได้ริเริ่มส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมขึ้นอีก ด้วยการที่รัฐบาลได้ตั้งสถานีส่งเสริมการเลี้ยงไหมขึ้น ณ จังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดบุรีรัมย์ พร้อมทั้งรัฐบาลยังได้จัดทำแผนเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชน โดยประชาชนจะได้รับการฝึกอบรมตั้งแต่วิธีการปลูกต้นหม่อน การผสมพันธุ์ไหม การคัดเลือกพันธุ์ไหม เป็นต้น โดยครั้งนี้พันธุ์ไหมที่ราษฎรเลี้ยงกันมีสายพันธุ์คล้ายกับพันธุ์ไหมของประเทศญี่ปุ่น เนื่องด้วยรัฐบาลไทยได้ร่วมมือกับรัฐบาลญี่ปุ่นตามแผนโคลัมโบและจัดตั้งศูนย์วิจัยและอบรมการทอผ้าไหม ที่จังหวัดนครราชสีมา พร้อม ๆ กับทางภาคการศึกษาหลายแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และวิทยาลัยเกษตรกรรมทั่วภาคอีสานต่างได้เปิดสอนวิชาการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมอย่างจริงจัง เพื่อส่งเสริมให้เยาวชนมีทักษะความรู้เกี่ยวกับผ้าไหมอย่างเป็นระบบและถูกต้องตามหลักวิชาการ

¹¹ อ้างแล้ว

¹² สวัสดิตรี สุวรรณสถิต, สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ 21 ศิลปะการทอผ้าพื้นเมืองของไทยในปัจจุบัน (กรุงเทพ : สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม, 2550)

ส่งผลให้วิชาการด้านการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับ จวบจนถึงปัจจุบัน กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตรได้ตั้ง “กลุ่มหม่อนไหม” ขึ้นในกองส่งเสริมพืชสวน โดยกลุ่มหม่อนไหมนี้มีหน้าที่ดำเนินการส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมแก่เกษตรกรทั่วประเทศ¹³

ประการสำคัญที่สุดที่พัฒนาการด้านผ้าไหมไทยได้เกิดขึ้นในปี พ.ศ.2535 เมื่อสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถทรงสนพระราชหฤทัยในผ้าทอพื้นเมืองเกือบทุกประเภท นับตั้งแต่ชาวบ้านหลาย ๆ พื้นที่ได้ทูลเกล้าถวายผ้าไหมและผ้าพื้นเมืองของตนแก่พระองค์ นับแต่นั้นเป็นต้นมาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถได้สนพระราชหฤทัยในผ้าพื้นเมือง และพระองค์ประสงค์ช่วยเหลือเหล่าราษฎรผู้ยากไร้ให้มีรายได้ ด้วยพระองค์ทรงไว้ด้วยความเมตตาต่อราษฎร สืบเนื่องเป็นเวลากว่า 20 ปีสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถจึงทรงตั้งมูลนิธิศิลปาชีพในพระบรมราชินูปถัมภ์ขึ้น ณ จังหวัดอยุธยา ด้วยพระประสงค์สำคัญ คือ การส่งเสริมการทอผ้าของชาวบ้านในชนบท พร้อม ๆ กับสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถยังเป็นผู้ดำเนินการใช้ผ้าพื้นเมืองของชาวบ้านในชีวิตประจำวันและงานพระราชพิธีต่าง ๆ รวมทั้งพระองค์ยังทรงนำผลงานผ้าทอไทยไปเผยแพร่ในต่างประเทศ และพระองค์ยังทรงรวบรวมลายผ้า ซึ่งชาวบ้านได้สืบทอดต่อกันมาแต่ครั้งโบราณ เพื่อเก็บรวบรวมลายผ้าเหล่านี้ไว้เป็นตัวอย่างและเพื่อการอนุรักษ์ รวมทั้งเพื่อการศึกษาสืบทอดต่อไป ด้วยเหตุนี้ในเดือนมกราคม พ.ศ.2535 องค์การยูเนสโก แห่งสหประชาชาติจึงได้ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญทองโบโรพุทโธและประกาศพระเกียรติคุณของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นผู้นำในการส่งเสริมศิลปหัตถกรรมการทอผ้าเมืองไทย และพระองค์ทรงเป็นตัวอย่างที่ดีของโลก

รวมความแล้วสำหรับพัฒนาการหัตถกรรมการทอผ้าไหมประเทศไทยนั้น จากหลักฐานตามแหล่งอารยธรรมทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายแหล่งประกอบกับหลักฐานทางวิชาการอื่น คณะผู้วิจัยจึงตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่า นับแต่โบราณยุคสำริดหรือยุคก่อนประวัติศาสตร์คนไทยรู้จักการทอผ้าพื้นเมืองด้วยเส้นใยต่าง ๆ เช่น เส้นใยฝ้าย เส้นใยไหม เป็นต้น แต่คุณภาพการทอไม่ดีนัก และการถักทอผ้าน่าจะมีความรู้พื้นฐานมาจากการจักสานเครื่องใช้ชีวิตประจำวัน ดังปรากฏตามลวดลายบนผืน ซึ่งลวดลายเหล่านี้ล้วนเป็นลวดลายทรงเรขาคณิต หรือลวดลายความเชื่อทางศาสนา เช่น ลายหงส์ เป็นต้น และการทอผ้าไหมในประเทศไทยก็ยังไม่ได้มีการพัฒนาด้านคุณภาพเท่าใดนัก จวบจนกระทั่งภาครัฐได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาวิธีการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหมรวมทั้งการทอ ประกอบกับสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถก็ทรงให้การ

¹³ อ้างแล้ว

สนับสนุนทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่ราษฎร เพื่อการพัฒนางานผ้าไหมและผ้าทอพื้นบ้านของไทย เหตุผลเหล่านี้ประกอบกันส่งผลให้ผ้าไหมไทยมีคุณภาพดีขึ้นและได้รับความนิยมในหมู่ผู้ใช้ทั่วโลกมากขึ้น

2.2 รูปแบบการทอผ้าไหมและผ้าพื้นเมืองในประเทศไทย

สำหรับการทอผ้าไหมชาวบ้านซึ่งเป็นเพียงเกษตรกรรมทอผ้าไหมและผ้าพื้นเมืองต่างๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในครัวเรือนและใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา โดยชาวบ้านในแต่ละภูมิภาคต่างๆ ได้ส่งผ่านความเชื่อทางศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีบนลวดลายของผ้าไหม ดังปรากฏลวดลายบนผืนผ้าที่มีความสวยงามและวิจิตรบรรจง ซึ่งในแต่ละภูมิภาคทั่วประเทศไทยต่างมีรูปแบบผ้าไหมที่แตกต่างกัน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.2.1 การทอผ้าไหมและผ้าพื้นเมืองในภาคเหนือ

สำหรับเขตจังหวัดภาคเหนือแถบล้านนาอันได้แก่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดลำพูน จังหวัดแพร่ จังหวัดน่าน จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดแม่ฮ่องสอน เขตพื้นที่ดังกล่าวมีสภาพภูมิศาสตร์เป็นภูเขา ป่าไม้และที่ราบเชิงเขา รวมทั้งเขตพื้นที่แห่งนี้ยังมีแหล่งน้ำที่สำคัญอย่างอุดมสมบูรณ์ สภาพภูมิอากาศก็ไม่ร้อนหรือเย็นมากนัก ด้วยปัจจัยเหล่านี้ทำให้เขตล้านนาจึงเป็นพื้นที่เหมาะแก่การอยู่อาศัย ทำมาหากินของชาวบ้าน คนหลากหลายชาติพันธุ์จึงอพยพเข้ามาสู่ดินแดนแถบนี้ ดังปรากฏข้อมูลด้านประชากรของดินแดนล้านนาว่า ชาวไทยโยนก ชาวไทยขวน ชาวลื้อ คนทั้งสามกลุ่มนี้ถือเป็นคนพื้นเมืองของล้านนา โดยที่คนเหล่านี้มีความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานในสภาพแวดล้อมที่เป็นภูเขาและมีทางน้ำไหล หญิงสาวชาวไทยลื้อและชาวไทยขวนยังคงรักษาวัฒนธรรมการทอผ้าและรูปแบบที่ถ่ายทอดสืบเนื่องกันมา โดยเอกลักษณ์ลวดลายผ้าคนล้านนากลุ่มนี้คือผ้าทอตีนจก ผ้าจิด และผ้าที่ใช้เทคนิค “เกาะ” เป็นต้น ส่วนประชากรกลุ่มอื่นๆ ที่อพยพเข้ามาในดินแดนล้านนา เช่น กระเหรี่ยง ลัวะ มอญ ไทยใหญ่ และชาวไทยภูเขาต่างๆ อีกจำนวนมาก เช่น อีโก้ เย้า ลีซอ เป็นต้น ซึ่งชนกลุ่มน้อยเหล่านี้ต่างมีวัฒนธรรมการทอผ้าที่เอกลักษณ์ของตนเองเช่นกัน¹⁴

ส่วนการทอผ้าที่ไหมของเขตภาคเหนือโดยเฉพาะล้านนานั้น ผ้าไหมที่ชาวบ้านทอได้แก่ การทอผ้าชิ้นใหม่ต่อดีนจกยกคืนเงินคืนทอง ซึ่งในอดีตเจ้านายฝ่ายเหนือเป็นผู้ใช้สอยและได้รับความนิยมในชนชั้นสูงฝ่ายเหนือ ปัจจุบันศาสตร์และความรู้ในการถักทอผ้าชิ้นใหม่ต่อดีนจก

¹⁴ สาวิตตรี สุวรรณสถิต, สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ 21 ศิลปะการทอผ้าพื้นเมืองของไทยในปัจจุบัน (กรุงเทพฯ : สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม, 2550)

ยกคืนเงินคืนทองดังกล่าวได้ถูกเผยแพร่แก่ชุมชนและหมู่บ้านหลายแห่ง โดยตามหมู่บ้านในเขตภาคเหนือหญิงสาวหลายรายได้รับการฝึกอบรม เพื่อการอนุรักษ์ไว้ซึ่งวัฒนธรรมการทอผ้าไหมในเขตภาคเหนือ

2.2.2 การทอผ้าไหมและผ้าพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สำหรับในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานนั้นมีชุมชนตั้งอยู่กระจายตัวในบริเวณที่ราบตามลำห้วย หนอง บึง หรือแม่น้ำสายต่าง ๆ โดยในเขตภูมิภาคนี้มีคนไทยเชื้อสายลาว คนไทยเชื้อสายเขมร คนไทยเชื้อสายผู้ไทยเป็นส่วนประกอบส่วนใหญ่ แต่ทั้งนี้คนไทยเชื้อสายลาวถือเป็นคนกลุ่มใหญ่ที่สุดในเขตภูมิภาคนี้ ด้านวัฒนธรรมการทอผ้าของเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือผู้หญิงนับเป็นบุคคลสำคัญ เพราะผู้หญิงในเขตนี้เป็นผู้สืบทอดประเพณีการทอผ้าในชุมชนของตนเองมาช้านาน โดยแต่ละกลุ่มแต่ละเผ่าต่างก็มีลวดลายบนผืนผ้าและกรรมวิธีการทอผ้าเป็นเอกลักษณ์ของตนเองอย่างชัดเจน ซึ่งในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการทอผ้าที่มีชื่อเสียง เช่น ผ้ามัดหมี่ ผ้าขิด และผ้าไหมหางกระรอก โดยผ้าไหมของจังหวัดสุรินทร์อำเภอท่าสว่างนับเป็นผ้าไหมคืนเงินคืนทองโบราณที่มีความโดดเด่นมาก ทั้งผ้าไหมของอำเภอท่าสว่างนี้ยังเป็นเครื่องพัทธสารภรณ์ของพระมหากษัตริย์ตั้งแต่ครั้งอดีต¹⁵

ในส่วนผ้าไหมเขตจังหวัดสุรินทร์ ผู้วิจัยพบว่า บรรดาคนที่อยู่ในวงการผ้าไหมไทยต่างยอมรับกันว่า ผ้าไหมสุรินทร์มีความงดงาม โดดเด่น ประณีต ทั้งในด้านฝีมือการทอผ้าและอัตลักษณ์ที่บ่งบอกลักษณะเฉพาะอยู่หลายอย่าง ประกอบกับการพัฒนาสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าจากวัฒนธรรมการทอผ้าของกลุ่มชนชาติพันธุ์เขมร ชาวคูย ซึ่งคนทั้ง 2 กลุ่มนี้เป็นคนพื้นเมืองของจังหวัดสุรินทร์ ส่งผลให้ผ้าไหมสุรินทร์เป็นผ้าไหมที่มีคุณภาพดี และมีชื่อเสียงโดดเด่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ้าไหมของ อำเภอท่าสว่าง จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งได้รับการยกย่องและได้รับการคัดเลือกรัฐบาลหลายยุคหลายสมัย และหมู่บ้านผ้าไหมท่าสว่างแห่งนี้ยังได้มอบหมายให้เป็นผู้ผลิตเสื้อแก่ผู้นำเอเปคเมื่อปี พ.ศ.2546 และผ้าไหมท่าสว่างนี้ยังเป็นผ้าคลุมไหล่ถวายแก่ประมุขประเทศต่าง ๆ ในวาระโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์ครบ 60 ปี โดยผู้นำการพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตผ้าไหม คือ อาจารย์วีระธรรม ตระกูลเงินไทย โดยผ้าไหมที่มีชื่อเสียงของอำเภอท่าสว่างนี้ ได้แก่ผ้าไหมยกคืนเงินยกคืนทอง ซึ่งผ้าไหมประเภทนี้ถือเป็นหนึ่งในเครื่องราชบรรณาการตามราชประเพณีโบราณ¹⁶

¹⁵ อ่างแล้ว

¹⁶ <http://www.surin.go.th/maisurin.htm>

2.2.3 การทอผ้าไหมและผ้าพื้นเมืองในภาคกลาง

ในเขตภาคกลางไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนของกลุ่มทอผ้าในอดีต แม้ว่าภาคกลางจะมีการปลูกฝ้ายจำนวนมากก็ตาม แต่อย่างไรก็ตามเมื่อมีการอพยพของชาวบ้านในเขตล้านนา และคนไทยเชื้อสายลาวเข้ามาอยู่อาศัย ส่งผลให้ภาคกลางมีองค์ประกอบชนกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้

- ชาวลาวเวียง อยู่อาศัยแถบจังหวัดอุทัยธานีและจังหวัดชัยนาท ซึ่งคนกลุ่มนี้นิยมผ้าจกไหม
- ชาวไทยยวน อาศัยอยู่แถบจังหวัดสระบุรี จังหวัดราชบุรี ซึ่งคนกลุ่มนี้นิยมทอผ้าซิ่น มัดก่าน ผ้าตีนจก และฝ้ายกมุก
- ชาวไทยพวน อาศัยอยู่แถบจังหวัดลพบุรี ซึ่งคนกลุ่มนี้นิยมทอมัดหมี่
- ชาวไทยดำ อาศัยอยู่แถบจังหวัดเพชรบุรี และบางสาวในเขตจังหวัดนครปฐม นิยมทอผ้าพื้น หรือผ้าซิ่นลายแดงโม
- ชาวกรุงเทพมหานครมีคนไทยเชื้อสายอิสลามอาศัยอยู่ คนกลุ่มนี้เรียกว่าแขกจาม และนิยมทอผ้าไหมในแบบวัฒนธรรมของตน¹⁷

นอกจากข้อมูลกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ข้างต้นแล้ว ผู้วิจัยยังพบว่าในเขตภาคกลางยังมีคนชาติพันธุ์อื่นอยู่อาศัยอีกมาก ทั้งเขตภาคกลางตอนบนและภาคกลางตอนล่าง เช่น ชาวผู้ไทย ชาวโซ่ง เป็นต้น ซึ่งคนเหล่านี้ยังคงรักษาวัฒนธรรมการทอผ้าของตนไว้ และปัจจุบันคนกลุ่มเหล่านี้ได้มีการประยุกต์ผ้าของตนเป็นเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่นผ้าเช็ดหน้า ผ้าขาวม้า ฯลฯ เพื่อเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมพร้อมกับการดำเนินชีวิตของตนในเวลาเดียวกัน โดยอาชีพช่างทอผ้าของคนไทยในภาคกลางนี้มักเป็นอาชีพเสริม ภายหลังคนกลุ่มนี้ทำนาตามฤดูกาลแล้ว

2.2.4 การทอผ้าไหมและผ้าพื้นเมืองในภาคใต้

การทอผ้าในถิ่นภาคใต้ปรากฏแหล่งทอผ้าที่มีชื่อเสียงหลายแหล่ง โดยเฉพาะแหล่งทอผ้ายกดินเงินดินทอง ซึ่งได้รับอิทธิพลจากการทอของชาวมุสลิม ประกอบกับชาวไทยภาคใต้ก็มีศิลปะการทอของตนเองที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว และส่วนใหญ่ของผ้าทอเป็นลักษณะฝ้ายก ซึ่งกรรมวิธีการทอใช้หลายตะกอ เช่น ฝ้ายกเมืองนคร ฝ้ายเกาะขอม และฝ้ายพุมเรียง โดยฝ้ายดังกล่าวจะมีลวดลายทั้งที่เป็นดอกเล็ก ๆ พรูมไปทั้งผืน หรือยกลายเน้นเชิง โดยดั้งเดิมแล้วการทอผ้าลวดลายต่าง ๆ เหล่านี้ส่วนใหญ่คือผ้าไหม ดังปรากฏหลักฐานในทางประวัติศาสตร์สมัยต้นรัตนโกสินทร์ว่า หัวเมืองฝ้ายใต้ได้ทำการส่งผ้าไหมมายังพระราชสำนักในกรุงเทพมหานคร โดยหัวเมืองฝ้ายใต้ตามหลักฐานนั้นปัจจุบันได้แก่ จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดปัตตานี เป็นต้น ประกอบกับ

¹⁷ <http://th.wikipedia.org>

ลวดลายของผ้ายกชาวไทยภาคใต้มีความคล้ายกับลวดลายผ้าแถบมาลาญ บรรดานักวิชาการจึงเชื่อว่า ผ้ายกของภาคใต้น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากแถบมาลาญ แต่น่าเสียดายว่าปัจจุบันการทอผ้ายกด้วยเส้นใยไหมคงเหลือแหล่งผลิตที่เดียวเท่านั้น คือ ผ้ายกของชาวพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยผู้ทอเป็นชาวมุสลิม¹⁸

ด้านข้อมูลทางประวัติศาสตร์การทอผ้าไหมของภาคใต้ปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยอยุธยาว่า ผ้าไหมยกเงินยกทองเป็นผ้าที่หม่ชนชั้นสูงของอาณาจักรไทยภาคกลาง รวมทั้งขุนนางและเจ้าเมืองต่างนิยมชมชอบ ด้วยเหตุนี้บรรดาพ่อค้าในเมืองในภาคใต้จึงสนับสนุนให้ลูกหลานและชาวบ้านทอผ้าไหมอย่างเป็นล่ำเป็นสัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา และที่ตำบลพุมเรียง เมืองไชยา หรือจังหวัดสุราษฎร์ธานีในปัจจุบัน แหล่งผลิตทั้งหมดนี้ ผู้บริโภคต่างกล่าวขวัญ และนับแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรีจวบจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้นผู้บริโภคต่างได้ให้ความนิยมกันเป็นอย่างมาก ซึ่งในปัจจุบันพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินครศรีธรรมราชได้รับบริจาคผ้ายกโบราณมาจำนวนหนึ่ง ทางพิพิธภัณฑ์จึงนำมาจัดแสดงแก่ประชาชนผู้สนใจเข้าชม แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าบรรดาผู้ทรงความรู้ในการทอผ้าไหมเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้ถึงแก่กรรมไปจำนวนมาก ปัจจุบันชาวบ้านในเขตภาคใต้จึงไม่มีการทอผ้าไหมยกเช่นในอดีตแต่อย่างใด¹⁹

จากข้อมูลการทอผ้าไหมในประเทศไทยข้างต้น คณะผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า การทอผ้าไหมน่าจะมีต้นกำเนิดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และความรู้การทอผ้าไหมได้ถ่ายทอดไปยังภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าในเขตภาคกลาง จากข้อมูลแล้วการทอผ้าไหมของคนไทยในภาคกลางนั้นเป็นการทอผ้าไหมของคนไทยในเขตภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพราะเหตุผลที่คนในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้อพยพมายังภาคกลาง คนเหล่านี้จึงนำความรู้ศิลปะการทอผ้าไหมมาทอผ้าไหมในภาคกลาง และส่วนภาคใต้แม้ว่าในอดีตภาคใต้เป็นแหล่งผลิตผ้าไหมชั้นดีของประเทศไทยก็ตาม แต่ด้วยเหตุผลหลาย ๆ ประการทำให้ปัจจุบันภาคใต้คงเหลือแหล่งผลิตผ้าไหมยกแหล่งสุดท้ายเท่านั้น และผ้าไหมยกภาคใต้อีกก็ไม่ได้ได้รับความนิยมเช่นในอดีตอีกต่อไป

¹⁸ <http://th.wikipedia.org>

¹⁹ อ่างแล้ว

2.3 พัฒนาการผ้าไหมจากหัตถกรรมของชาวบ้านสู่การผลิตภาคอุตสาหกรรม

นับแต่เกษตรกรชาวไทยได้ทอผ้าไหมในครัวเรือน ด้วยความมุ่งหมายที่จะใช้ผ้าไหมเป็นเครื่องนุ่งห่มและเครื่องใช้ และบางครั้งผ้าไหมยังเป็นสิ่งที่แสดงถึงศรัทธาในศาสนา การทอผ้าไหมของเกษตรกรไทยก็ได้พัฒนาสืบมาเป็นลำดับ จนถึงปัจจุบันการทอผ้าไหมมิใช่เพื่อประโยชน์ในครัวเรือนอีกต่อไป หากแต่การทอผ้าไหมได้พัฒนามาสู่ในรูปแบบการผลิตในภาคอุตสาหกรรม การผลิตผ้าไหมไทยจึงเป็นการผลิตเพื่อสนองตอบความต้องการของผู้บริโภคทั่วโลก ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าผ้าไหมไทยมีพัฒนาแยกออกเป็น 2 ยุคด้วยกัน คือ

ยุคแรก ยุคการทอผ้าไหมในรูปแบบหัตถกรรมผ้าไหมทอมือ

ยุคที่สอง ยุคการทอผ้าไหมในรูปแบบอุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรม

ยุคแรก ยุคการทอผ้าไหมในรูปแบบหัตถกรรมผ้าไหมทอมือ ซึ่งคำว่า “หัตถกรรมผ้าไหมทอมือ” นี้มีที่มาจากคำ 2 คำ คือคำแรก คำว่า “หัตถกรรม” และคำที่สอง “ผ้าไหมทอมือ” ดังมีคานิยามดังนี้

คำแรก คำว่า “หัตถกรรม” เป็นคำนามมีความหมายถึง งานช่างที่ทำด้วยมือ โดยถือประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก²⁰

คำที่สอง “ผ้าไหมทอมือ” หมายถึงผ้าที่ได้จากเส้นใยของแมลงจำพวกผีเสื้อ (moth) ผ่านกระบวนการต่าง ๆ จนกระทั่งผู้ทอนำเส้นใยไหมมาทอเป็นผ้าไหมในท้ายที่สุด²¹

ด้วยเหตุนี้คำว่า “หัตถกรรมผ้าไหมทอมือ” ย่อมหมายถึง งานฝีมือของชาวบ้านซึ่งนำเส้นใยไหมถักทอเป็นผืนผ้าไหม โดยเส้นใยไหมนี้ได้มาจากรังของแมลงผีเสื้อชนิดหนึ่ง โดยชาวบ้านเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งหมด จนบังเกิดผืนผ้าไหมที่สวยงามขึ้น

สำหรับประเทศไทย ยุคผ้าไหมในรูปแบบหัตถกรรมเริ่มต้นขึ้นตั้งแต่สมัยโบราณ ดังปรากฏว่า การทอผ้าไหมของชาวบ้านคืออาชีพเสริม ซึ่งชาวบ้านมักใช้เวลาหลังจากทำงานในอาชีพหลักคือการทำนาและเลี้ยงสัตว์ เพื่อมาปลูกต้นหม่อนและเลี้ยงไหมพันธุ์พื้นเมือง โดยชาวบ้านมักนิยมปลูกหม่อนเฉพาะที่ว่างรอบ ๆ บริเวณหน้าบ้านไว้ เริ่มตั้งแต่ต้นฤดูฝนจนถึงฤดูการทำนาลิ้นสุดลง ชาวบ้านก็จะเริ่มทอผ้าไหม เพื่อไว้ใช้ประโยชน์ในครอบครัวหรือใช้ผ้าไหมแลกเปลี่ยนสินค้าจำเป็นอื่น ๆ และบางครั้งการทอผ้าไหมของชาวบ้านยังเป็นการทอเพื่อประโยชน์ในทางศาสนา

²⁰ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542

²¹ เอกสารวิชาการ การผลิตไหม สถาบันหม่อนไหมแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

งานบุญ รวมทั้งหากผ้าไหมมีจำนวนมากเกินความต้องการของผู้ทอแล้ว ชาวบ้านก็จะจำหน่ายผ้าไหมแก่พ่อค้าคนกลาง²²

จวบจนถึงช่วงยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 5) การสาวไหมดิบยังคงเป็นแหล่งรายได้เสริมสำหรับชาวบ้านหลายต่อหลายครอบครัวในภาคอีสาน โดยที่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีอาชีพทำนาเป็นหลัก พร้อมกับธรรมเนียมปฏิบัติของชาวไทยยุคนั้น คือ หลังจากนั้นชาวบ้านได้สาวไหมดิบแล้ว ไหมดิบก็จะถูกส่งมายังช่างทอผ้าไหมที่กรุงเทพฯ เพื่อทอเป็นผ้าไหม ธรรมเนียมปฏิบัติเช่นนี้ยังคงดำเนินต่อมา ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกด้านของประเทศไทยในยุครัตนโกสินทร์ที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในยุคนีประเทศไทยเป็นช่วงเวลาแห่งการค้าระหว่างประเทศและการเรียนรู้เทคโนโลยีจากประเทศตะวันตก ความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีและเครื่องจักรต่างหลั่งไหลเข้าสู่ประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง โรงงานอุตสาหกรรมทอผ้าที่ใช้เครื่องจักรกลได้ถือกำเนิดขึ้น ผ้าพิมพ์ลายแบบตะวันตกและสวยงามถูกจำหน่ายอย่างแพร่หลายในประเทศไทย ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทั้งหมดนี้ การผลิตผ้าไหมของคนไทยก็ยังคงดำเนินไปในรูปแบบเดิม ซึ่งขาดทั้งเทคโนโลยี และการพัฒนาสายพันธุ์ไหมที่เหมาะสม ทั้งการผลิตผ้าไหมก็ยังต้องอาศัยทักษะจากช่างทอผ้าไหมเพียงประการเดียว

ดังนั้นการทอผ้าไหมของประเทศไทยยุคหัตถกรรมจึงเป็นการทอผ้าไหมด้วยแรงงานเกษตรกร เพื่อประโยชน์ในครัวเรือนและเพื่อประโยชน์ทางศาสนา การผลิตในรูปแบบนี้จึงไม่ได้มุ่งประโยชน์ทางพาณิชย์ ผ้าไหมจึงเป็นเพียงเครื่องนุ่งห่มของชาวบ้าน ผ้าไหมไทยจึงไม่ใช่สินค้าส่งออกของประเทศไทยในยุคนั้น อีกทั้งผ้าไหมไทยยังไม่ค่อยได้รับความนิยมจากคนไทยด้วยกันในช่วงรัชกาลที่ 5 ด้วยความเชื่อของคนไทยยุคนั้นว่า การแสดงตนเป็นคนทันสมัย คนนั้นต้องแต่งกายเลียนแบบชาวตะวันตกและใช้ผ้าพิมพ์ลายของชาวตะวันตก ประกอบกับผ้าไหมไทยเป็นผ้าที่มีราคาแพงกว่าผ้าของชาวตะวันตก สิ่งเหล่านี้ทำให้แหล่งผลิตผ้าไหมไทยค่อย ๆ ลดจำนวนลงตามลำดับ

ยุคที่สอง ยุคการทอผ้าไหมในรูปอุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรม เริ่มตั้งแต่ในช่วงต้นของคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๓-๒๕๔๒) ในยุคนี้การผลิตผ้าในรูปอุตสาหกรรมได้เกิดขึ้น และได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย เพราะผ้าที่ทอด้วยเครื่องจักรมีราคาย่อมเยากว่าผ้าต่างประเทศเหล่านี้จึงหลั่งไหลเข้าสู่ประเทศไทย พร้อม ๆ กับค่านิยมด้านการแต่งกายของชาวไทยที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไป โดยชาวไทยในยุคนี้นิยมแต่งกายตามอิทธิพลของชาติตะวันตก

²² นัฏพร ปางปัญญากุลชัย. ปัจจัยสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปและปัจจัยการแข่งขันของอุตสาหกรรมที่ส่งผลกระทบต่อการค้าส่งออกสินค้าผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ไหมไทย. (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์), น.8-9

ทั้งหมดนี้ส่งผลให้ผ้าต่างประเทศเหล่านี้ได้รับความนิยมอย่างสูงต่อผู้บริโภคชาวไทย จนกระทั่งผ้าไหมทอมือของคนไทยได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง ยอดการจำหน่ายและใช้ผ้าไหมลดลงเป็นอย่างมาก แต่การทอผ้าไหมไทยก็ยังคงดำรงอยู่ตามครัวเรือนต่าง ๆ ด้วยจุดประสงค์เพียงประการเดียว คือ การใช้ประโยชน์ภายในครอบครัวเท่านั้น ทั้งในขณะนั้นคนไทยต่างไม่ใส่ใจเรื่องคุณภาพของผ้าไหมไทย และยิ่งกาลเวลายิ่งผ่านไปเท่าใดครัวเรือนที่ทอผ้าไหมก็มีจำนวนลดน้อยลงทุกที ความหายนะของอุตสาหกรรมทอผ้าไหมไทยจึงดูเหมือนว่าจะหลีกเลี่ยงไม่ได้และไม่มีทางพลิกฟื้นกลับขึ้นมาได้อีก

จวบจนกระทั่ง มร.จิม ทอมป์สัน สันหรือเจมส์ แฮริสัน วิลสัน ทอมป์สัน ซึ่งสำเร็จการศึกษาสาขาสถาปัตยกรรมศาสตร์ ณ มหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา และเขาเคยทำงานเป็นสถาปนิก อยู่ที่นครนิวยอร์ก ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองยุติลง มร.จิม ทอมป์สัน ได้เดินทางเข้ามาพำนักที่ในประเทศไทย เพื่อทำหน้าที่ปรับปรุง โรงแรมโอเรียนเต็ล เพราะในขณะนั้นประเทศไทยยังขาดโรงแรมที่มีคุณภาพมาตรฐานสำหรับชาวต่างชาติ ทั้ง ๆ ในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาแห่งการเดินทางพักผ่อนของชาวตะวันตก²³

เมื่อเวลาที่ มร.จิม ทอมป์สัน ทำงานปรับปรุงโรงแรมโอเรียนเต็ลผ่านนานไป มร.จิม ทอมป์สันก็เกิดความรู้สึกผูกพันกับประเทศไทยและคนไทย จนกระทั่งมร.จิม ทอมป์สัน เริ่มคิดจะลงหลักปักฐานและดำเนินธุรกิจในประเทศไทย โดยมร.จิม ทอมป์สัน วาดฝันสวยหรูถึงอนาคตอันรุ่งเรืองของประเทศไทยและประสงค์จะมีส่วนร่วมอยู่ในอนาคตอันสวยงามนั้น ด้วยเหตุนี้ในช่วงปลายปี ค.ศ. ๑๙๔๖ (พ.ศ. ๒๔๘๙) มร.จิม ทอมป์สันจึงเดินทางกลับประเทศสหรัฐอเมริกาเพื่อรับการปลดประจำการ หลังจากนั้นมร.จิม ทอมป์สันก็เดินทางกลับมาอยู่เมืองไทยเป็นการถาวร²⁴

ในช่วงระยะเวลาที่มร.จิม ทอมป์สันอาศัยในเมืองไทย มร.จิม ทอมป์สันได้เดินทางไปหลายที่ในภาคอีสาน และมีความสนใจอย่างยิ่งในอุตสาหกรรมการเลี้ยงไหมในครัวเรือน ซึ่งในเวลา นั้นการทอผ้าไหมชบเซาไปมาก เนื่องจากเป็นภาวะหลังสงคราม ขณะเดียวกันการทอผ้าด้วยเครื่องจักรอุตสาหกรรมที่มีต้นทุนถูกกว่า และผลิตได้มากกว่า เริ่มเป็นที่นิยมกันทั่วไป กล่าวกันว่า ในเวลานั้นมีช่างทอผ้าเพียงไม่กี่รายเท่านั้นที่ยังคงปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ย้อมด้าย ทอผ้าได้คุณภาพ และเมื่อมร.จิม ทอมป์สันได้เห็นคุณภาพของผ้าไหมทอมืออีสานเหล่านี้ มร.จิม ทอมป์สันก็รู้สึกตื่นเต้นและสนใจอย่างยิ่ง ด้วยเหตุที่ผ้าไหมไทยเป็นผ้าที่มีความแตกต่างจากผ้าไหมที่ผลิตจาก

²³ <http://www.jimthompsonhouse.com/>

²⁴ Ibid

เครื่องจักร ซึ่งแม้ว่าผ้าไหมที่ผลิตโดยเครื่องจักรจะมีความเรียบ สม่ำเสมอกว่า แต่ผ้าไหมที่ผลิตจากเครื่องจักรก็ขาดเอกลักษณ์ของงานฝีมือ มร.จิม ทอมป์สันจึงวางแผนที่จะฟื้นฟูกิจการทอผ้าไหมของไทยและเชื่อว่าหากมีการจัดการอย่างเหมาะสม ผ้าไหมไทยจะเป็นที่นิยมกว้างขวางขึ้นอย่างแน่นอน²⁵

ต่อมาในปี ค.ศ. 1947 มร.จิม ทอมป์สัน ก็เริ่มเสาะหาแหล่งผลิตผ้าไหมอย่างจริงจัง ทั้ง ๆ ที่ในเวลานั้นผ้าไหมไทยเริ่มจะไม่มีเหลือแล้ว ตระกูลช่างทอผ้าต่างเลิกอาชีพดั้งเดิม ทั้งยังกระจายไปยังตำบลอื่นๆ เพราะการทอผ้าแบบเดิมมีรายได้้น้อยมาก ชาวบ้านที่ทอผ้าไหมอยู่ก็เป็นเพียงนอกเวลางานหลักเท่านั้น อย่างไรก็ตามยังมีชุมชนทอผ้าแห่งหนึ่งหลงเหลืออยู่ในพระนคร นั่นคือ ชุมชนบ้านครัว ริมคลองแสนแสบ ซึ่งเป็นชุมชนมุสลิม ท่ามกลางวัฒนธรรมพุทธศาสนาที่รายรอบ แต่ทว่าชุมชนทอผ้าบ้านครัวก็มีได้มีทอผ้ากันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน และเมื่อมร.จิม ทอมป์สัน ได้พบชุมชนทอผ้าไหมบ้านครัว มร.จิม ทอมป์สันก็เริ่มทำความรู้จักสนิทสนมกับช่างทอที่นั่น ทั้งยังมร.จิม ทอมป์สันยังได้เรียนรู้เกี่ยวกับอุตสาหกรรมการทอผ้าไหมไปด้วย²⁶

จนกระทั่งมร.จิม ทอมป์สันได้ทราบว่าผู้คนที่นั่นเป็นแขกจาม ที่อพยพมากรุงเทพฯ เมื่อครั้งไทยรบกับพม่า เมื่อร้อยกว่าปีที่ผ่านมามี มร.จิม ทอมป์สันจึงได้ไปปรึกษา มร.เจมส์ สกอตต์ ทูตพาณิชย์สหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทย ซึ่งคนทั้งสองตกลงร่วมกันว่า คนทั้งสองจะผลักดันการผลิตผ้าไหมแบบซีเรีย และพัฒนาผ้าไหมไทยดังกล่าวเป็นสิ่งค้าส่งออก หลังจากนั้นมร.จิม ทอมป์สัน ได้นำตัวอย่างผ้าไหมแบบดั้งเดิมไปเผยแพร่ที่ประเทศสหรัฐอเมริกา ภายใต้การช่วยเหลือของ แฟรงค์ คราวนินชีลด์ (Frank Crowninshield) บรรณาธิการของนิตยสาร Vanity Fair ซึ่งสนิทสนมกันมาก่อน และมร.จิม ทอมป์สันคิดว่า ตนเองน่าจะสามารรถเชื่อมความสัมพันธ์กับวงการอุตสาหกรรมแฟชั่นได้ จากนั้นมร.จิม ทอมป์สันได้รู้จักกับเอ็ดนา วูลแมน เซส (Edna Woolman Chase) ซึ่งภายหลังเป็นบรรณาธิการนิตยสาร Vogue ซึ่งเมื่อ วูลแมน เซส ได้เห็นผ้าไหมของช่างทอบ้านครัวก็รู้สึกชอบใจทันที ส่งผลให้ไม่กี่สัปดาห์ต่อมา เสื้อผ้าไหมที่ออกแบบโดยวาเลนตินา (Valentina) นักออกแบบเสื้อผ้าผู้มีชื่อเสียงของนิวยอร์กก็ได้ปรากฏโฉมในนิตยสาร Vogue อย่างสง่างาม²⁷

หลังจากนั้นมร.จิม ทอมป์สันจึงได้ก่อตั้งบริษัทขึ้น ในปี ค.ศ. 1948 และส่งเสริมให้ชาวบ้านครัวทอผ้าโดยอิสระ แล้วไปรับซื้อโดยตรง เพื่อให้เกิดการแข่งขัน และคงคุณภาพไว้

²⁵ จากวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี

²⁶ อ้างแล้ว

²⁷ จากวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี

เดิม โดยมร.จิม ทอมป์สันจะนั่งเรือจากฝั่งตรงข้ามไปยังชุมชนบ้านครัวทุกวัน เพื่อตรวจสอบผ้าให้คำแนะนำ และซื้อผ้าทอเหล่านั้น กระทั่งช่างทอที่บ้านครัวมีฐานะดีขึ้น บางคนถึงมีฐานะในระดับเศรษฐี มีเครื่องอำนวยความสะดวกในบ้านครบครันกันถ้วนหน้า (ในเวลานั้น) ในขณะที่เดียวกัน ธุรกิจผ้าไหมไทยเจ้าอื่นๆ ก็เริ่มสลด²⁸

นอกจากนี้ภายหลังการบุกเบิกอุตสาหกรรมผ้าไหมไทยของ มร.จิม ทอมป์สัน แล้วประเทศไทยเองยังก้าวเข้าสู่ยุคการผลิตผ้าในภาคอุตสาหกรรมอย่างต่อเนื่อง โดยผู้ประกอบการได้ก้าวเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาปรับปรุงผ้าไหมไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัตถุดิบ คือเส้นไหม ดังปรากฏว่าทางภาคโรงงานอุตสาหกรรมผ้าไหมได้เริ่มการนำเข้าเส้นไหมลูกผสมจากต่างประเทศเข้ามาใช้เป็นเส้นยืนในการทอผ้า ทั้งนี้เพราะเส้นไหมลูกผสมจากต่างประเทศนี้มีความเหนียวและเส้นสม่ำเสมอมากกว่าเส้นไหมพันธุ์พื้นเมืองในประเทศ และในปี พ.ศ.2512 ได้เกิดบริษัทเอกชนรายแรกของประเทศไทยที่มีวัตถุประสงค์ผลิตเส้นไหมลูกผสมเพื่อทดแทนการนำเข้าจากต่างประเทศคือ บริษัท จุลไหมไทย จำกัด โดยบริษัทดังกล่าวได้ทำสวนหม่อนเพื่อเลี้ยงตัวหนอนไหมพันธุ์ลูกผสม และผลิตรังไหมป้อนโรงงานอุตสาหกรรม พร้อม ๆ กับการจัดตั้งโรงงานสาวไหมด้วยเครื่องจักรกล ภายใต้การสนับสนุนด้านองค์ความรู้และวิชาการที่ทันสมัย เพื่อพัฒนาคุณภาพการผลิตของผู้ผลิตผ้าไหมไทยให้ดียิ่งขึ้น²⁹

ณ จุดนี้จุดนี้จึงกล่าวได้ว่านับตั้งแต่ปี ค.ศ.1948 เป็นต้นมา การผลิตผ้าไหมไทยจากงานหัตถกรรมได้ก้าวเข้าสู่ยุคการผลิตผ้าไหมในรูปแบบโรงงานอุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรม ซึ่งในยุคนี้การทอผ้าไหมไทยยังคงเป็นผลิตที่ลักษณะผสมผสานระหว่างการใช้เครื่องจักรกลและแรงงานมนุษย์ ดังปรากฏภาพโรงงานอุตสาหกรรมผ้าไหมต่าง ๆ ยังคงใช้วิธีการทอผ้าไหมด้วยมือควบคู่กับการใช้เครื่องจักรกล พร้อมกับชาวบ้านในต่างจังหวัดหลาย ๆ แห่งได้รวมตัวกันในรูปแบบหมู่บ้านผ้าไหม เช่น จังหวัดสุรินทร์ ฯลฯ เพื่อการผลิตผ้าไหมจำหน่ายอย่างเป็นระบบ ท่ามกลางการสนับสนุนด้านเทคโนโลยีการผลิต การทอ การพัฒนาพันธุ์ไหมทั้งจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนหลาย ๆ แห่ง

²⁸ <http://www.jimthompsonhouse.com/>

²⁹ นัฏพร ปางปัญญากุลชัย. ปัจจัยสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปและปัจจัยการแข่งขันของอุตสาหกรรมที่ส่งผลกระทบต่อการค้าส่งออกสินค้าผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ไหมไทย. (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์), น.8-9

2.4 สภาพการประกอบกิจการผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ผ้าไหมในประเทศไทย

ในปัจจุบันผ้าไหมนับเป็นสินค้าส่งออกที่ทวีความสำคัญมากขึ้นของประเทศไทย ไหมและผลิตภัณฑ์ไหมไทยจึงเป็นที่ต้องการของผู้บริโภคทั่วโลก โดยในแต่ละปีมีมูลค่าการส่งออกไหมและผลิตภัณฑ์ไหมมีมูลค่ามากกว่าพันล้านบาท และมูลค่าการส่งออกได้เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องในทุกปี ทั้งนี้เพราะการพัฒนาในด้านวัตถุดิบ การออกแบบ บรรจุภัณฑ์ที่ก้าวหน้าของผู้ประกอบการผ้าไหมและทางราชการ ดังนั้นการทำความเข้าใจถึงลักษณะของผู้ประกอบการผ้าไหมจึงเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่ง เพื่อที่ผู้วิจัยจะสามารถทำความเข้าใจถึงวิธีการทอผ้าไหมของผู้ประกอบการต่อไป ซึ่งจากการรวบรวมข้อมูลพบว่า ปัจจุบันประเทศไทยมีการทอผ้าไหมอยู่ 2 ลักษณะ ดังนี้

1. การทอผ้าไหมในครัวเรือนหรือในรูปหัตถกรรมพื้นบ้าน
2. การทอผ้าไหมในรูปเชิงอุตสาหกรรมหรือโรงงานทอผ้าไหม

1. การทอผ้าไหมในครัวเรือนหรือในรูปหัตถกรรมพื้นบ้าน การทอผ้าไหมรูปแบบนี้เป็น การทอผ้าไหมแบบพื้นบ้านเพื่อใช้ในครัวเรือน และเพื่อจำหน่าย โดยผู้ทอผ้าไหมส่วนก็คือ เกษตรกร ซึ่งเกษตรกรจะเป็นผู้เลี้ยงไหมเพื่อทอผ้าด้วยตนเอง เมื่อเกษตรกรเก็บรวบรวมเส้นไหม ได้มากพอ เกษตรกรจึงทำการทอผ้าไหมขึ้น ด้วยเหตุนี้การทอผ้าไหมของเกษตรกรจึงเป็นการทอผ้าไหมของครัวเรือนเกษตรกร การทอผ้าไหมแบบนี้จึงขาดความแน่นอนในด้านกำลังผลิต ในบางปีเกษตรกรอาจไม่ทอผ้าไหมเลย และในบางปีเกษตรกรอาจทอผ้าไหมก็ได้ แต่ครัวเรือนบางแห่ง อาจทอผ้าไหมเป็นประจำก็ได้ ดังเช่น ครัวเรือนที่จังหวัดสุรินทร์ซึ่งทอผ้าเป็นประจำทุกปี เป็นต้น ช่วงเวลาการทอผ้าไหมของครัวเรือนเกษตรกรจะกระทำกันมากในฤดูแล้ง เพราะฤดูแล้งเป็น ช่วงเวลาที่เกษตรกรว่างจากงานหลักด้านการเพาะปลูก แม่บ้านในชนบทจึงใช้เวลาว่างในการทอผ้าไหมเพื่อใช้ประโยชน์ในครัวเรือนและเพื่อเป็นสินค้าแลกเปลี่ยนกับของใช้ในบ้าน

2. การทอผ้าไหมเชิงอุตสาหกรรมหรือโรงงานทอผ้าไหม ตามข้อมูลกรมโรงงาน อุตสาหกรรมปรากฏว่า กิจการทอผ้าไหมในประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน ของชาวบ้าน ส่วนกิจการทอผ้าไหมขนาดใหญ่ที่มีกำลังการผลิตจำนวนมากมักเป็นผู้ส่งออกไหม โดยบรรดาผู้ส่งออกผ้าไหมเหล่านี้ล้วนมีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ที่กรุงเทพ และมีโรงงานทอผ้าไหม ตั้งอยู่ตามภูมิภาคอื่น ๆ เช่น ที่จังหวัดนครราชสีมา ฯลฯ ด้วยเหตุเพราะข้อได้เปรียบด้าน ค่าแรงงานและค่าที่ดินในการตั้งโรงงานที่มีราคาไม่สูงมากนัก ซึ่งกิจการทอผ้าไหมเชิง อุตสาหกรรมหรือโรงงานทอผ้าไหมสามารถจำแนกย่อยออกเป็น 3 ขนาดด้วยกัน ทั้งนี้โดยพิจารณา จากจำนวนเครื่องทอผ้าไหม (กี่) ดังนี้

(1) การประกอบกิจการทอผ้าไหมที่มีเครื่องทอผ้าไหม (กี่) จำนวน 1 – 20 เครื่อง ตามข้อมูลกรมโรงงานอุตสาหกรรมปรากฏว่า กิจการทอผ้าไหมชนิดนี้เป็นการประกอบกิจการที่ได้รับผลตอบแทนสูงสุดและดีที่สุดในปัจจุบัน เพราะการทอผ้าไหมที่มีเครื่องทอผ้าไหมเพียง 1 – 20 เครื่องจะมีต้นทุนการผลิตต่ำ ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานก็ไม่สูงมากนัก ทั้งผู้ประกอบการก็สามารถควบคุมภาคการผลิตได้ทั่วถึงมีประสิทธิภาพที่สุด รวมทั้งการทอผ้าไหมรูปแบบนี้ยังให้ผลผลิตผ้าไหมประมาณเดือนละ 2,000 – 3,000 หลา และมีการใช้วัตถุดิบประมาณ 3 -4 ตันต่อปี

(2) การประกอบกิจการทอผ้าไหมที่มีเครื่องทอผ้าไหม (กี่) จำนวน 20 – 100 เครื่อง กิจการทอผ้าไหมรูปแบบนี้จะสร้างผลผลิตได้จำนวนประมาณเดือนละ 10,000 – 20,000 หลา แต่ค่าใช้จ่ายในการควบคุมดูแลก็จะสูงขึ้น เนื่องจากการทอผ้าไหมรูปแบบนี้จะต้องมีหน่วยจัดการเตรียมการผลิตที่ใหญ่ขึ้น การใช้วัตถุดิบจะตกประมาณปีละ 12 – 20 ตัน การฟอกย้อมไหมต้องทำวันละ 40 – 60 กิโลกรัม ดังนั้นการประกอบกิจการของผู้ประกอบการรูปแบบนี้จึงเกินกว่าความสามารถของระบบครอบครัวเดี่ยวพึงกระทำได้

(3) การประกอบกิจการทอผ้าไหมที่มีเครื่องทอผ้าไหม (กี่) ตั้งแต่ 100 เครื่องขึ้นไป การประกอบกิจการรูปแบบนี้จึงเป็นอุตสาหกรรมกึ่งหัตถกรรม การลงทุนจะสูงมาก เนื่องจากทางโรงงานต้องมีการใช้เครื่องจักรกล เช่น เครื่องย้อม เครื่องสร้างไอน้ำ ฯลฯ คนงานในกิจการรูปนี้จึงมีจำนวนมาก และผู้ประกอบการต้องมีระบบควบคุมและวางแผนการผลิตรวมทั้งระบบจัดการที่ดีด้วย ตัวอย่างของผู้ประกอบการประเภทนี้เช่น โรงงานจิมทอมสัน จังหวัดนครราชสีมา ฯลฯ³⁰

ในด้านผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่เกิดจากภาคการผลิต เนื่องจากการผลิตผ้าไหมของกลุ่มผู้ผลิตผ้าไหมที่มีเครื่องทอผ้าไหม (กี่) จำนวนตั้งแต่ 1 – 20 เครื่องและกลุ่มผู้ผลิตที่มีเครื่องทอผ้าไหม 20 – 100 เครื่องส่วนใหญ่มักเป็นกิจกรรมการผลิตในรูปหัตถกรรมผ้าไหมทอมือ ผ้าไหมของกลุ่มหัตถกรรมผ้าไหมทอมือเหล่านี้จึงมีเนื้อผ้าที่หนา ลวดลายสวยงาม และใช้วัตถุดิบเส้นไหมจากพันธุ์ไหมพื้นบ้าน การตลาดของผ้าไหมทอมือเหล่านี้ส่วนใหญ่จึงเป็นการขายภายในประเทศทั้งหมด ตรงกันข้ามกับผู้ประกอบการจำพวกที่ 3 ซึ่งมีเครื่องทอผ้าไหมตั้งแต่ 100 เครื่องขึ้นไป กลุ่มผู้ประกอบการกลุ่มนี้มักใช้เครื่องจักรกลร่วมกับเครื่องทอผ้าด้วยมือ ตลาดของผู้ประกอบการจำพวกที่ 3 ก็คือตลาดต่างประเทศ และผ้าไหมที่ผลิตได้มีอยู่ 2 ประเภทใหญ่ คือ

ประเภทแรก ผ้าไหมไทย (Thai Silk) คือผ้าที่ทอด้วยไหมแท้ทั้งหมด และผ้าชนิดนี้จะมีสิ่งอื่นประกอบเพื่อการตกแต่งหรือไม่ก็ได้

³⁰ อารีย์ งามศิริพัฒนกุล. *ไหมและผลิตภัณฑ์ไหม*. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน, 2539, น.30

ประเภทที่สอง ผ้าไหมจูลี (Thai Juri) คือผ้าที่ทอด้วยไหมแท้เพียงร้อยละ 20 ของน้ำหนักทั้งหมด และผู้ผลิตอาจจะนำเส้นใยอื่นมารวมกับการทอผ้าไหมชนิดนี้ก็ได้ เช่น เส้นใยฝ้าย เป็นต้น

นอกจากนี้หากเราแบ่งผ้าไหมตามคุณภาพของเนื้อผ้าแล้ว ผ้าไหมที่เกิดจากโรงงานทอผ้าไหมของผู้ประกอบการที่มีเครื่องทอผ้าไหมจำนวนตั้งแต่ 100 เครื่องขึ้นไปจะมีมากถึง 6 ชนิด ดังนี้

1. ผ้าไหมเนื้อบาง ผ้าไหมจำพวกนี้จะมีน้ำหนักเบา มีน้ำหนักไม่เกินหลาละ 80 กรัม ผ้าไหมชนิดนี้เหมาะสำหรับทำผ้าพันคอ ผ้าคลุมผม และเสื้อผ้าเนื้อละเอียดบางเบา

2. ผ้าไหมเนื้อปานกลาง ผ้าไหมจำพวกนี้มีน้ำหนักไม่เกินหลาละ 100 กรัม ผ้าไหมชนิดนี้เป็นผ้าที่วงการเครื่องนุ่งห่มไทยให้ความนิยมมาก เพราะผ้าไหมชนิดนี้ผู้ทอมักนิยมพิมพ์ดอกที่งดงาม ทั้งผู้บริโภคชาวไทยก็ชื่นชอบในผ้าไหมชนิดนี้ เพราะผ้าไหมเนื้อปานกลางจะมีเนื้อผ้าที่ละเอียดเรียบ

3. ผ้าไหมเนื้อหนาปานกลาง ผ้าไหมจำพวกนี้มีน้ำหนักไม่เกินหลาละ 150 กรัม ผ้าไหมเนื้อปานกลางนี้เหมาะสำหรับตัดเย็บเสื้อผ้าเมืองหนาว เพราะเนื้อผ้ามีความหนาและผ้าจำพวกนี้เป็นที่นิยมของตลาดต่างประเทศมาก

4. ผ้าไหมเนื้อแน่นและหนา ผ้าไหมจำพวกนี้เหมาะกับการตัดเสื้อ กางเกงผู้ชายหรือผู้หญิงในต่างประเทศ เพราะผ้าชนิดนี้มีน้ำหนักไม่เกินหลาละ 200 กรัม

5. ผ้าไหมเนื้อหนา ผ้าชนิดนี้เหมาะกับการทำผ้าม่าน เครื่องประดับบ้าน ผ้าไหมเนื้อหนามีน้ำหนักไม่เกินหลาละ 230 กรัม รวมทั้งมาตรฐานผ้าไหมชนิดนี้ต้องทนสีและทนแสงได้ดี

6. ผ้าไหมเนื้อหนาหยาบ ผ้าไหมจำพวกนี้เป็นผ้าที่ใช้กับเครื่องเรือน และเฟอร์นิเจอร์ เพราะผ้าชนิดนี้มีความทนทานและงดงามมาก มีน้ำหนักต่อหลามากกว่า 230 กรัม เนื้อผ้าไหมอาจมีความแตกต่างตามแต่ความพอใจของผู้ใช้ แต่ผ้าไหมชนิดนี้ทอยากและเสียเวลามาก ส่งผลให้ผ้าไหมเนื้อหนาหยาบมีราคาสูงกว่าผ้าไหมชนิดอื่น ๆ

สำหรับสถานการณ์ส่งออกผ้าไหมไทย ตามข้อมูลกรมส่งเสริมการส่งออก กระทรวงพาณิชย์ ปรากฏว่าประเทศไทยได้ส่งออกผ้าไหมและผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับผ้าไหมใน 7 รูปแบบด้วยกัน ดังนี้

1) **รังไหม** คือ เส้นใยที่ตัวไหมสาวรอกออกมาพันตัวเพื่อเป็นเกราะป้องกันตัวเองจากศัตรู ก่อนที่ตัวหนอนไหมจะพัฒนาเป็นดักแด้ และช่วยป้องกันการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศด้วย รังไหมที่มีคุณภาพดีต้องแข็งแรง และมีขนาดของรังเท่า ๆ กัน มีเส้นใยมาก ฟู รังน้อยและสาวออกได้ง่าย

2) **ไหมดิบ หรือเส้นไหม** หมายถึง เส้นไหมที่สาวจากรังของพันธุ์ไหมที่กินใบหม่อนโดยนำเส้นใยจากหลาย ๆ รังมาสาวรวมเข้าไว้ด้วยกัน การสาวต้องอาศัยความรู้และความชำนาญหลายด้านประกอบกันจึงจะได้เส้นไหมที่มีคุณภาพดีมีขนาดสม่ำเสมอโดยตลอด

3) **เศษไหม (silk waste)** ในทางการค้าแบ่งเศษไหมออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

3.1 เศษไหมที่เกิดจากความไม่สมบูรณ์ของรังไหม

3.2 เศษไหมที่เกิดจากกระบวนการผลิตนับตั้งแต่การสาวไหม การปั่นด้ายไปจนถึงการทอผ้า

3.3 เศษไหมที่ได้จากการดึง (Pulling) หรือสาว (garneting) ออกจากเศษผ้าไหมทอเส้นไหมที่สาวด้วยเครื่องจักรนำมาใช้เป็นเส้นยืนในการทอผ้าไหม

4) **ด้ายไหม** คือด้ายที่ปั่นจากไหมสำหรับทอผ้าไหม

5) **ด้ายไหมจากเศษไหม** คือ ด้ายที่ปั่นจากเศษไหมจัดทำเพื่อการขายปลีกรวมทั้งใส่และตัวไหม

6) **ผ้าไหม** แบ่งแยกย่อยลงไปอีก 2 ประเภท คือ

6.1 **ผ้าไหมทอด้วยเครื่องจักร**เป็นผ้าที่มีลักษณะนุ่ม แต่มีความละเอียดประณีตสวยงามไม่มากนัก โดยนิยมนำมาใช้ตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าสำเร็จรูป ผ้าชนิดนี้มีหลายประเภททั้งผ้าที่ย้อมสีเส้นไหมก่อนทอ หรือผ้าไหมที่ทอแล้วย้อมสีทั้งผืน หรือผ้าไหมที่ทอแล้วพิมพ์ลายและทอชดดอก เป็นต้น ผ้าชนิดนี้เป็นที่นิยมของตลาดโลก เพราะนอกจากจะทอได้ทุกขนาดความยาวและเฉดสีแล้ว ปริมาณการผลิตก็มีความแน่นอน ทำให้ผู้ผลิตสามารถส่งมอบสินค้าได้แน่นอน รวมทั้งผู้ผลิตยังสามารถผลิตผ้าไหมป้อนโรงงานตัดเย็บเสื้อผ้าได้ทันฤดูกาลที่สวมใส่

6.2 **ผ้าไหมทอด้วยมือ** มีลักษณะเป็นงานฝีมือที่ทอด้วยมือเกือบ 100% เนื้อผ้าค่อนข้างหนาแต่มีความละเอียดอ่อนประณีตสวยงาม ราคาค่อนข้างสูง เป็นสินค้าในระดับสูงมีกำลังซื้อค่อนข้างดี ผู้บริโภคส่วนใหญ่นอกจากนิยมนำมาตัดเย็บเสื้อผ้าและผลิตภัณฑ์ต่างๆ และยังนิยมนำไปใช้ประดับและตกแต่งภายในบ้านอีกด้วย ปัจจุบันผ้าไหมทอด้วยมือสามารถผลิตได้เฉพาะประเทศอินเดียและประเทศไทยเท่านั้น แต่ผ้าไหมที่ผลิตในประเทศไทยมีความได้เปรียบกว่าอินเดียตรงที่ใช้เส้นพุ่งที่สาวด้วยมือ มีลักษณะเป็นปมปม มีความแวววาวในตัวเอง มีลวดลายและสีสันสวยเด่นเป็นพิเศษ

7) **ผลิตภัณฑ์ผ้าไหม** ได้แก่ เสื้อผ้าสำเร็จรูป ผ้าเช็ดหน้า ผ้าพันคอ ผ้าคลุมไหล่ ผ้าคลุมหมวก กระเป๋า เนคไท ปลอกหมอน ผ้า màn ผ้าบุเฟอร์นิเจอร์ เป็นต้น³¹

³¹ www.depthai.go.th/

จากสภาวะการณ์การส่งออกผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทยสู่ตลาดต่างประเทศ ตามข้อมูลกรมส่งเสริมการส่งออกกระทรวงพาณิชย์ ปรากฏว่า ผ้าไหมไทยเป็นสินค้าที่มีศักยภาพในการส่งออกสูง และผ้าไหมไทยมีตลาดการส่งออกกว้างขวางเกือบทั่วโลก โดยในแต่ละปีผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทยมีมูลค่าการส่งออกมากกว่าพันล้านบาท และแนวโน้มมูลค่าการส่งออกผ้าไหมไทยเพิ่มสูงขึ้นทุก ๆ ปีในอัตราขยายตัวร้อยละ 19 ต่อปี³²

สำหรับผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่กลุ่มผู้ส่งออกได้ส่งออกสูงสุด 3 อันดับแรก ได้แก่ อันดับแรก เสื้อผ้าไหมสำเร็จรูปร้อยละ 60 อันดับที่สองผ้าไหม ร้อยละ 19 อันดับที่สามผ้าไหมร้อยละ 10 ส่วนที่เหลือได้แก่ผลิตภัณฑ์ผ้าไหม เช่น ผ้าคลุมไหล่ ผ้าพันคอ เนคไท หูกระต่าย ไหมดิบ ผ้าไหม ผ้าเช็ดหน้า³³

ด้านแนวโน้มการส่งออกผ้าไหมไทย ทางกรมส่งเสริมการส่งออก กระทรวงพาณิชย์ คาดการณ์ว่า การส่งออกไหมและผลิตภัณฑ์ไหมของไทยจะมีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะผ้าไหมทอด้วยมือที่ผลิตในประเทศไทยซึ่งมีความละเอียดอ่อนประณีตสวยงาม มีความแวววาวในตัวเองมีลวดลายและสีสันโดดเด่นเป็นพิเศษแตกต่างจากผ้าไหมของประเทศอื่น ๆ ทั้งผ้าไหมทอมือยังเป็นผ้าที่มีคุณภาพดีและเป็นสินค้าที่กำลังได้รับความนิยมสูงจากผู้บริโภคในต่างประเทศตลาดส่งออกที่สำคัญ เช่น

1. ประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นตลาดนำเข้าไหมและผลิตภัณฑ์ที่ใหญ่ที่สุดของโลกและใหญ่เป็นอันดับหนึ่งของไทย ถือได้ว่าเป็นตลาดที่มีศักยภาพสูง ในแต่ละปีมีการนำเข้าอย่างต่อเนื่อง โดยมูลค่าการส่งออกของไทยไปตลาดสหรัฐอเมริกาในปี 2545 มีมูลค่า 269.52 ล้านบาท ปี 2546 ส่งออก 229.47 ล้านบาท หรือลดลงร้อยละ 17.46 ในปี 2547 (ม.ค.-ธ.ค.) ส่งออกมีมูลค่าการส่งออกเป็น 184.54 ล้านบาท เพิ่มขึ้นเมื่อเทียบกับในช่วงเวลาเดียวกันของปีที่ผ่านมา คือ ปี 2546 (ม.ค.-ธ.ค.) มีมูลค่าการส่งออก 155.25 ล้านบาทขยายตัวเพิ่มขึ้นร้อยละ 15.87 และสินค้าไหมและผลิตภัณฑ์ที่ส่งไปยังตลาดสหรัฐอเมริกาได้แก่ ผ้าไหมและเสื้อผ้าสำเร็จรูป

2. ประเทศญี่ปุ่น เป็นตลาดที่นิยมใช้และนำเข้าไหมและผลิตภัณฑ์ไหมรายใหญ่ของโลก และเป็นตลาดลำดับที่สองของประเทศไทย เพราะปัจจุบันชาวญี่ปุ่นนิยมใช้ผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ผ้าไหม แต่คนญี่ปุ่นกลับลดลงการผลิตในประเทศลงและหันมานำเข้าผ้าไหมเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะผ้าไหมและผลิตภัณฑ์จากประเทศไทย ซึ่งผ้าไหมไทยมีลักษณะเด่นเฉพาะตัว คือ ฝีมือประณีต มีลวดลาย สีสันงดงาม คุณภาพตรงกับความต้องการและรสนิยมของคนญี่ปุ่น ประกอบกับผ้าไหม

³² Ibid

³³ Ibid

ไทยย่อมมีธรรมชาติและมีราคาไม่สูงเกินไป ทำให้ผ้าไหมไทยและผลิตภัณฑ์ผ้าไหมได้รับความนิยมเพิ่มสูงขึ้นทุก ๆ ปี โดยปัจจุบันสินค้าไหมและผลิตภัณฑ์ที่ส่งไปยังตลาดญี่ปุ่นได้แก่ ด้ายไหมปั่นจากเศษไหม เศษไหม ผ้าไหม เสื้อผ้าสำเร็จรูปสำหรับสตรี ผ้าคลุมไหล่และผ้าพันคอ เป็นต้น

3. ประเทศอิตาลี เป็นผู้ผลิตผ้าไหมรายสำคัญของโลก สามารถผลิตผ้าไหมที่มีคุณภาพดีและเป็นที่นิยมของผู้บริโภคในตลาดโลก ประเทศอิตาลีจึงนำเข้าด้ายไหมจากไทยจำนวนมากเพื่อใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ไหมเพื่อจำหน่ายในประเทศและส่งออกไปทั่วโลก

4. ประเทศสหราชอาณาจักร เป็นตลาดส่งออกไหมและผลิตภัณฑ์ที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของประเทศไทย และประเทศสหราชอาณาจักรนับเป็นตลาดส่งออกผลิตภัณฑ์ไหมที่ใหญ่ที่สุดในกลุ่มสหภาพยุโรป

5. ประเทศฝรั่งเศส เป็นตลาดส่งออกที่นำเข้าสินค้าจากไทยมากเป็นอันดับที่ห้า โดยประเทศฝรั่งเศสได้นำเข้าทั้งด้ายไหม และผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทย เนื่องด้วยไหมไทยเป็นไหมที่มีคุณภาพมาตรฐานระดับสูง

นอกจากนี้ประเทศผู้นำเข้าผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทั้ง 5 อันดับแรกข้างต้นแล้ว ผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทยยังเป็นสินค้านำเข้าของประเทศอื่น ๆ อีก เช่น ประเทศสิงคโปร์ ประเทศออสเตรเลีย ประเทศจีน ฮองกง และประเทศไต้หวัน ซึ่งกลุ่มประเทศเหล่านี้มีแนวโน้มเพิ่มปริมาณการนำเข้าผ้าไหมไทยเพิ่มขึ้นทุกปีเช่นเดียวกับคู่ค้าผ้าไหมไทยประเทศอื่น ๆ³⁴

แม้ว่าคู่ทางการค้าการส่งออกผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทยจะมีแนวโน้มสดใสก็ตาม ประเทศไทยก็ยังคงต้องเผชิญกับคู่แข่งทางการค้าที่สำคัญ ได้แก่

1. ประเทศจีน ซึ่งประเทศจีนนับเป็นประเทศผู้ผลิตและผู้ส่งออกไหมรายใหญ่ของโลก โดยประเทศจีนสามารถยึดครองส่วนแบ่งตลาดการนำเข้าสินค้าไหมดิบและด้ายไหมในตลาดโลกได้มากถึงร้อยละ 80 แต่สินค้าผ้าไหมจีนยังเป็นสินค้าที่มาตรฐานไม่สูงมากนัก ตลาดสินค้าผ้าไหมจีนจึงเป็นสินค้าที่มีราคาไม่สูงนัก แต่ขณะนี้ทางประเทศจีนก็กำลังเร่งปรับปรุงมาตรฐานคุณภาพผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ผ้าไหมอย่างต่อเนื่อง

2. ประเทศบราซิล เป็นประเทศที่ผลิตไหมและผลิตภัณฑ์ที่สำคัญและใหญ่เป็นอันดับสามของโลก รองจากประเทศจีนและประเทศอินเดีย โดยเฉพาะไหมดิบและด้ายไหมส่วนใหญ่ของประเทศบราซิลจะถูกส่งออกไปยังตลาดญี่ปุ่นและเกาหลีใต้ เพราะปัจจุบันประเทศญี่ปุ่นเพิ่มการนำเข้าไหมประเภทต่างๆ ที่ใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตภายในประเทศ เนื่องจากต้นทุนการผลิตเส้น

³⁴ <http://www.moac.go.th>

ไหมในประเทศญี่ปุ่นมีจำนวนสูงขึ้น ส่งผลให้ประเทศญี่ปุ่นต้องเพิ่มการนำเข้าวัตถุดิบกิ่งสำเร็จรูป และผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปมากขึ้น

3. ประเทศอิตาลี นับเป็นประเทศผู้ผลิตและผู้ส่งออกผ้าไหมคุณภาพดีราคาแพง เหมาะสำหรับใช้ตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าสำเร็จรูปและผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ได้ โดยประเทศอิตาลีนำเข้าผ้าไหม สหประชาชาติที่ยังไม่ได้การฟอกย้อมตกแต่งสำเร็จหรือพิมพ์ลายจากจีนมา เพื่อมูลค่าด้วยการให้ เทคนิคการฟอกย้อมและตกแต่งสำเร็จในประเทศอิตาลี ผ้าไหมที่ผลิตในประเทศอิตาลีจึงเป็นผ้าไหมที่มีคุณภาพดี หลังจากนั้นประเทศอิตาลีก็สามารถส่งออกผ้าไหมที่มีคุณภาพดีไปยังลูกค้า ต่างประเทศต่อไป ดังนั้นกระบวนการของผ้าไหมประเทศอิตาลีจึงนับเป็นกระบวนการเพิ่มมูลค่า สินค้าผ้าไหมเพื่อการส่งออก

4. ประเทศอินเดีย เป็นประเทศที่ผลิตไหมใหญ่เป็นอันดับสองของโลกรองจากประเทศ จีน และประเทศอินเดียเป็นคู่แข่งที่สำคัญของไทยในตลาดประเทศสหรัฐอเมริกา สหภาพยุโรปและ ประเทศเกาหลีใต้โดยเฉพาะไหมดิบ ด้ายไหม ผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ไหม

5. ประเทศเวียดนาม ในอดีตประเทศเวียดนามผลิตไหมเพื่อบริโภคหรือจำหน่ายใน ประเทศ แต่ปัจจุบันประเทศเวียดนามเริ่มนำเข้าไหมดิบและใยไหมใช้เป็นวัตถุดิบป้อนใน อุตสาหกรรมทอผ้าไหมและผลิตภัณฑ์เพื่อการส่งออกตลาดต่างประเทศ³⁵

ดังนั้นปัจจุบันผ้าไหมไทยที่พัฒนามาจากหัตถกรรมพื้นบ้านได้กลายสภาพเป็นสินค้า ส่งออกสำคัญอย่างหนึ่งของประเทศไทย โดยมูลค่าการส่งออกผ้าไหมไทยมีจำนวนสูงมากขึ้นใน ทุก ๆ ปี ทั้งนี้เป็นผลจากการปรับปรุงเส้นไหม กระบวนการผลิต การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้า ใช้ร่วมกับการผลิตผ้าไหมด้วยมือแบบพื้นบ้าน อันส่งผลให้ผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทย สามารถเป็นทั้งวัตถุดิบและสินค้าที่สนองตอบความต้องการของผู้บริโภคได้ทุกกลุ่ม ดังปรากฏ กลุ่มลูกค้าผ้าไหมไทยที่มีความหลากหลาย แม้แต่ประเทศอิตาลีและประเทศจีนซึ่งมีฐานะเป็นลูกค้า และคู่แข่งทางการค้าผ้าไหมในเวลาเดียวกัน ประเทศทั้งสองนี้ก็ยังคงสั่งซื้อด้ายไหม หรือผ้า ไหม รวมทั้งผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผ้าไหมจากประเทศไทยเสมอมา และด้วยความสำคัญของ ผ้าไหมต่อเศรษฐกิจของประเทศไทย การพิจารณาว่าประเทศไทยสมควรมีมาตรการทางกฎหมาย คุ่มครองต่อสินค้าผ้าไหมไทยอย่างไรจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างมาก

³⁵ Ibid